

GOVOR MRŽNJE NA PORTALIMA I DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI

Stefan Janjić

Projekat „(Od)govor - Suprotstavljanje govoru mržnje u Jugoistočnoj Evropi: Učenje i delovanje protiv govora mržnje na internetu“

Koordinator projekta: Mirovni Institut, Ljubljana

Partneri: Univerzitet u Ljubljani (Fakultet za društvene nauke), Centar za mirovne studije, Zagreb, Novosadska novinarska škola, Novi Sad

Info:<https://novinarska-skola.org.rs/sr/behave-see-beyond-hate-suprotstavljanje-govoru-mrznje-u-jugoistocnoj-evropi/>

Kontakt: brankica.petkovic@mirovni-institut.si; stefan@novinarska-skola.org.rs

GOVOR MRŽNJE NA PORTALIMA I DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI

Autor:

Stefan Janjić

Vodeći istraživač: Stefan Janjić

Koordinatorica projekta: Brankica Petković

Lektura: Predrag Mijatović

Dizajn: : Špela Kranjec za Filip Kranjec s.p., Rajna Milović Pap

Izdavač: Novosadska novinarska škola

Novi Sad, 2020

© Novosadska novinarska škola i autor

GOVOR MRŽNJE NA PORTALIMA I DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI

Stefan Janjić

SADRŽAJ

1	UVOD	4
2	METODOLOGIJA	6
3	STUDIJA SLUČAJA 1: GOVOR MRŽNJE PREMA MIGRANTIMA	8
	3.1. Mreže distribucije	9
	3.2. Narativi	10
	3.3. Odgovor na govor mržnje	12
4	STUDIJA SLUČAJA 2: GOVOR MRŽNJE PREMA OPOZICIJI	13
	4.1. Mreže distribucije	14
	4.2. Narativi	16
	4.3. Odgovor na govor mržnje	17
5	STUDIJA SLUČAJA 3: GOVOR MRŽNJE PREMA NOVINARIMA	19
	5.1. Mreže distribucije	20
	5.2. Narativi	21
	5.3. Odgovor na govor mržnje	23
6	STUDIJA SLUČAJA 4: GOVOR MRŽNJE PREMA MLADIMA	25
	6.1. Mreže distribucije	26
	6.2. Narativi	26
	6.3. Odgovor na govor mržnje	29
7	KOMPARATIVNA ANALIZA	30
8	PREVENTIVNI I EX POST VIDOVI SUPROTSTAVLJANJA GOVORU MRŽNJE U SRBIJI	31
9	ZAKLJUČAK	33
10	PREPORUKE	35
11	ENGLISH SUMMARY	36
	Literatura	39
	Analizirani sadržaji	40

GOVOR MRŽNJE NA PORTALIMA I DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI

UVOD

Kako bismo razumeli modele formiranja i širenja toksičnih narativa i govora mržnje u onlajn sferi, moramo razmotriti ne samo tehničke preduslove tog fenomena, tj. odlike medijskih portala i društvenih mreža, već i širi društveno-politički kontekst koji utiče na atmosferu u kojoj se odvija onlajn komuniciranje. Ta atmosfera u Srbiji ni po kom kriterijumu nije zdrava, a njeno društvo se često opisuje kao zastrašujuće polarizovano, po svim značajnim političkim i vrednosnim pitanjima. Zbog toga se ukazala potreba da se u novoj Vladi Srbije, formiranoj krajem oktobra 2020, osnuje i zasebno ministarstvo koje bi bilo posvećeno ljudskim pravima, ravnopravnosti polova i društvenom dijalogu. Iako ovakav čin na deklarativnom nivou može biti ocenjen kao pozitivan iskorak, iz Skupštine Srbije, u kojoj opozicije gotovo da i nema, kontinuirano se kroz poslanička obraćanja targetiraju neistomišljenici i kritičari vlasti – od opozicionih lidera, preko medija koji se etiketiraju kao „strani plaćenici i domaći izdajnici“ (Radio 021, 2020), do glumaca Jelisavete Seke Sablić i Dragana Bjelogrića (Čuk, 2020).

Srbija je 2020. godine, uz niz nerešenih problema iz prošlosti, suočena i sa finansijskom krizom uzrokovanom pandemijom virusa korona, ali i posledicama izbegličke i migrantske krize. U javnosti je ojačao negativan sentiment prema migrantima, što su desničarske stranke i pokreti prepoznali, pa se intenzivno bave antimigrantskom propagandom – što kroz jačanje stereotipa i plasiranje dezinformacija, što kroz terenske akcije tzv. „narodnih patrola“, koje preuzimaju ulogu policije i maltretiraju migrante i Rome. Ksenofobija se kroz medijski diskurs ojačava ne samo prema migrantima, već i prema susednim narodima. Analizom godišnjeg korpusa naslovnih strana tabloida „Informer“ i „Srpski telegraf“ utvrđeno je da ova dva medija prosečno svakog meseca plasiraju 11 najava rata u kojem će učestvovati Srbija (Janjić i Šovanec, 2018). Članom 49 Ustava Republike Srbije „zabranjeno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti“ (Ustav, 2006), dok je članom 387 Krivičnog zakonika zabranjena „rasna i druga diskriminacija“, pa je tako za onoga ko širi tekstove ili slike koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje zbog rase, boje kože, verske pripadnosti, nacionalnosti, etničkog porekla ili nekog drugog ličnog svojstva može biti kažnjen zatvorom od tri meseca do tri godine (KZ, 2005). Uz to, odeljkom 4 Kodeksa novinara Srbije novinarima se nalaže da se suprotstave „svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje ili podsticanje nasilja“ (Savet za štampu, 2015).

Temom govora mržnje u domaćoj onlajn sferi do sada se bavilo nekoliko istraživača i istraživačkih timova: proučavani su stavovi tinejdžera (Miljković i Trnavac 2020), tvitovi o osetljivim pitanjima (Pehar 2019), kao i komentari posetilaca medijskih portala o migrantima (Ivanović i Čudan 2019). Temi govora mržnje u internet komunikaciji u Srbiji posvećena je i doktorska disertacija Predraga Nikolića (2018), u kojoj se zaključuje kako su „događaji koji polarizuju javnost najčešći okidač za bujanje govora mržnje, naročito prema predstavnicima različitih manjina“, u prvom redu prema Romima, LGBT populaciji, Albancima, Hrvatima i ženama. „U periodu kada se svi mediji intenzivno bave nekim događajem koji polarizuje javnost, u internet komunikaciji se beleži povećana aktivnost svih učesnika koji često koriste pogrdne izraze, teorije zavere, uvrede i rečnik koji se može smatrati govorom mržnje“ (Nikolić 2018: 5).

METODOLOGIJA

Cilj ovog istraživanja je identifikacija ključnih narativnih obrazaca u onlajn diskursu o osetljivim grupama koji uključuje govor mržnje, kao i identifikacija mreža distribucije tih narativa. Budući da način kreiranja i model distribucije toksičnih narativa u velikoj meri zavisi od onlajn platforme na kojoj se realizuje, svaka od četiri sprovedene studije slučaja bila je fokusirana na onaj klaster medija koji je najintenzivnije doprineo rasplamsavanju i širenju netrpeljivosti. Zajedničkim metodološkim okvirom u sklopu projekta „(Od)govor“ određeno je posmatranje slučajeva u kojima su targetirani migranti, opozicija i novinari, čemu je dodata i četvrta studija slučaja, posvećena analizi međusobnog targetiranja mladih na Jutjubu kroz tzv. *drame*.

OSETLJIVA GRUPA	INCIDENT	ANALIZIRANI SADRŽAJ
Migranti	Lažna vest o podizanju džamije u selu Dučina kraj Sopota (13-26. mart 2020)	Sadržaj i komentari na Fejsbuk stranicama „Srpska čast“, „Pravo na slobodu“ i „Pokret STOP naseljavanju migranata“
Opozicija	Snimak Dragana Đilasa u kojem optužuje pristalice vladajuće stranke da su mu uznemirili decu emitovanjem poruke „Đilase, lopove“ s razglasa (3-6. maj 2020)	Objave i komentari o ovom slučaju na portalima „Informer“, „Kurir“ i „Alo“; svi prenosi i komentari na Fejsbuk stranicama.
Novinari	Difamacija novinark N1 Vanje Đurić putem portala „Prismotra“, tekstem „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“ (21-26. februar 2020)	Sadržaj i komentari na portalu „Prismotra“ i svim umreženim lokalnim portalima koji su preneli tekst; sadržaj i komentari na svim Fejsbuk stranicama koje su prenele tekst.
Mladi	Jutjub „drama“ između Bogdana Ilića (Bake Praseta) i Kristine Đurić (Kike) (2-20. oktobar 2020).	Jutjub klipovi Bake Praseta i Kike; prvih 50 komentara (opcija: najpopularniji komentari) ispod svakog videa.

U studijama slučaja 1, 3 i 4 posmatran je sadržaj kojim je iniciran govor mržnje. U studiji slučaja 2 govor mržnje je nastao kao reakcija na video-snimak Dragana Đilasa sa Tvitera, pa su u okviru analize posmatrana tri portala koja prema evidenciji FakeNews Tragača, portala posvećenog razotkrivanju dezinformacija, najčešće kreiraju i dele netačne sadržaje, a to su „Informer“, „Kurir“ i „Alo“. Kada je reč o analizi društvenih mreža, za identifikovanje stranica koje su prenele određeni sadržaj korišćena je aplikacija *Crowdtangle*¹, dok je za izdvajanje komentara ispod postova korišćen program *Comment Exporter*². Napominjemo da značajan deo komentara na Fejsbuku nije bio vidljiv / dostupan u toku analize, što predstavlja ograničenje ovog istraživanja.

1 Link: <https://www.crowdtangle.com/>

2 Link: <https://www.commentexporter.com/>

Ovo istraživanje, sprovedeno s ciljem da pruži doprinos razumevanju ove veoma važne teme, realizovano je u okviru projekta „(Od)govor: Suprotstavljanje govoru mržnje u jugoistočnoj Evropi“, kojim koordinira Mirovni institut iz Ljubljane, u saradnji sa partnerskim organizacijama – Univerzitetom u Ljubljani (Fakultet za društvene nauke), Centrom za mirovne studije iz Zagreba i Novosadskom novinarskom školom iz Novog Sada. Projekat finansira Evropska unija u okviru Programa za pravosuđe i Programa za prava, jednakost i državljanstvo. Skup srodnih istraživanja sproveden je u okviru projekta „Resilience – Civil Society for Media Free of Hate and Disinformation“, u saradnji devet partnera s prostora Zapadnog Balkana i Turske.

Kada su u analizi navođeni primeri komentara sa portala, Jutjuba ili Fejsbuk stranica, predstavljeni su u originalnom formatu, bez lektorskih prepravki ili cenzurisanja. Istraživanje je sprovedeno tokom novembra i decembra 2020. godine.

Studija slučaja 1: GOVOR MRŽNJE PREMA MIGRANTIMA

U Srbiji se javni diskurs o bliskistočnim i severnoafričkim migrantima i izbeglicama drastično izmenio od početka izbegličke krize do danas. Isprva se u njemu mogla iščitati namera da se Srbija i Srbi predstave kao dobri domaćini, nasuprot drugim državama i narodima, uz podsećanje na izbegličke traume i iskustva Srba tokom raspada bivše Jugoslavije. Međutim, taj afirmativni narativ nije bio usmeren direktno na migrante, već se mogao posmatrati kao model samorefleksije, kao prilika da se *Mi* prikažemo u pozitivnom svetlu – empatičnom, gostoprimljivom, hrišćanskom – dok su *Oni* (druge zemlje na izbegličkoj ruti) ti koji podižu žičane ograde i zlostavljaju migrante i izbeglice. Taj jaz između *Nas* i *Njih* opstao je u javnoj sferi, ali se sada pod tim *drugim* mahom podrazumevaju migranti i izbeglice.

Tokom 2019. i 2020. godine intenzivirano je izveštavanje o migrantskim pitanjima, pre svega u svetlu procene broja migranata koji bi trajno mogli da ostanu u Srbiji i posledica koje bi takva demografska promena mogla da izazove. Ambijent u kojem se diskutuje o ovoj temi veoma je nepovoljan, praćen teorijama zavere, lažnim vestima i ksenofobijom. Desničarske stranke i pokreti iznose nepotkrepljene tvrdnje o masovnom naseljavanju migranata, kao i o njihovim terorističkim i ekstremističkim namerama, pa i svoje oflajn i onlajn kampanje baziraju na antimigrantskoj retorici. U isto vreme formiran je čitav niz Fejsbuk stranica koje prenose lažne vesti o zločinima migranata (pljačke, silovanja, uništavanje tuđe imovine), a te se informacije kasnije prenose putem manjih ekstremno desnih sajtova i dobijaju izrazitu vidljivost. Kao rezultat javljaju se peticije protiv migranata, ali i organizovanje ekstremističkih grupa, tzv. „građanskih straža“, koje pod okriljem borbe za bezbednost građana prete migrantima i šire netrpeljivost.

Jedna od lažnih vesti koja je tokom 2020. godine pokrenula novi talas ksenofobičnih narativa bila je ona o izgradnji džamije u selu Dučina kraj Sopota. FakeNews Tragač utvrdio je da je ova tvrdnja lažna (Kosanović, 2020), kao i da bi objekat u izgradnji trebalo da bude botanička bašta, iako investitor i dalje nije dobio građevinsku dozvolu.

„Dučina, Sopot, gradi se džamija... Nije kasno da se reaguje! I samo da znate neće biti jedina, osvestite se“, jedan je od negativnih komentara na objavama ove vesti, dok su česte insinucije i da je ovo primer „islamizacije Evrope“, kao i to da se ova građevina gradi za „braću migrante“. Vest da se u Gradskoj opštini Sopot gradi džamija preneli su portali Patriot i Glas naroda BiH, kao i Fejsbuk stranice Srpska čast, Politički magazin Srbija i Srpski narodni info.

Pretragom portala GeoSrbija, katastra, kao i Centralne evidencije objedinjenih procedura za izdavanje građevinskih dozvola (CEOP), FakeNews Tragač je utvrdio sledeće: Za datu parcelu početkom 2017. godine Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove Gradske uprave grada Beograda izdao je lokacijske uslove za igradnju botaničke bašte, ali i u dva navrata odbacio zahteve za izdavanje građevinske dozvole. Na Twiteru je objavljena i fotomontaža gde su na

objekat u izgradnji dodata dva minareta. Iako je očigledno da se radi o manipulaciji, programom za foto-forenziku Forensically Tragač je proverio greške pri izradi ove fotomontaže³.

3.1. Mreže distribucije

Lažna vest o džamiji u Dučini nije se širila putem mejnstrim medija. Nije je preneo nijedan od deset portala koji, prema evidenciji FakeNews Tragača, najčešće stvaraju i šire dezinformacije⁴. Takav ishod može se smatrati očekivanim, budući da mediji naklonjeni vlasti izbegavaju – uz retke izuzetke – negativno intonirane narative o migrantima, jer su antimigrantski narativi veoma često i antirežimski, s obzirom na to da desničarske stranice optužuju predstavnike vlasti kako u dogovoru sa zemljama Evropske unije planiraju da u Srbiju dosele više stotina hiljada, pa i milion migranata.

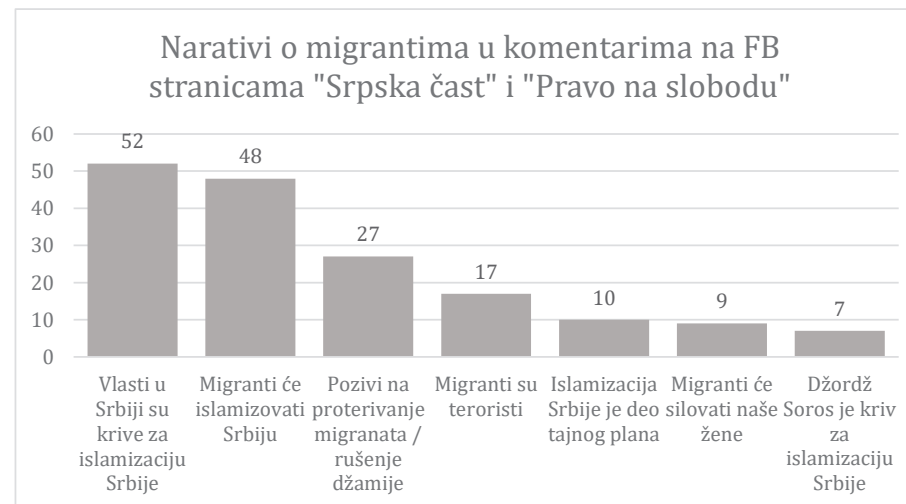
Kako je već navedeno, vest su preneli portali marginalnog značaja, Patriot i Glasnarodabih, a visoka viralnost ostvarena je putem društvenih mreža. Najpre je 13. marta stranica „Српска ЧАСТ + Srpska CAST“ objavila video građevine [1] praćen sledećim tekstom: „Ipak se pravi džamija u Sopotu, novinar srpskog narodnog infa bio na licu mesta. Ustani RS dok ne bude kasno“. Taj video je ostvario 474 interakcije, od čega 263 „ljutite“ (angry) i 290 komentara, pri čemu je vidljivih (dostupnih) bilo 167. Potom je 26. marta grupa „Pravo na slobodu“ objavila tekst pod naslovom „Važno upozorenje!“ [2] koji je ostvario 1.100 interakcija, od čega 598 „ljutih“ (angry) i više od 1.000 komentara, pri čemu je 369 bilo vidljivo (dostupno) u toku analize. U tekstu, koji je podeljen više od hiljadu puta, navodi se da je Republički geodetski zavod „dobio nalog od Vlade Republike Srbije da pronađe i označi devet lokacija za izgradnju džamija“, koje moraju biti izgrađene „od 2023. do 2025. godine“. Dodaje se da se prva u nizu džamija već podiže u selu Dučina u Opštini Sopot, što je – zaključuje se – dokaz plana o masovnom prijemu migranata. Tekst objavljen na stranici „Pravo na slobodu“, oslonjen na manipulativni video prethodno objavljen na stranici „Srpska čast“, bazira se na eksplicitnoj ksenofobiji i islamofobiji. U njemu se navodi da ćemo „imati milion migranata oko sebe koji će nam silovati ćerke i žene, provaljivati nam u kuće i pljačkati“, da će migranti građanima Srbije oduzimati radna mesta, da će radnici u javnoj službi i prosveti morati da uče arapski i da će penzioneri ostati bez svojih primanja „da bi se izdržavao milion migranata“, što će sveukupno dovesti do toga da će „srbski narod (...) postati manjina u sopstvenoj zemlji“. Ovakva objava predstavlja sublimaciju najčešćih antimigrantskih narativa, ali ujedno pruža i podlogu za toksični diskurs i govor mržnje u komentarima korisnika. Tekst sa stranice „Pravo na slobodu“ dvaput je podeljen i u Fejsbuk grupi „Pokret STOP Naseljavanju migranata“, koja okuplja više od 320.000 članova.

3 Uveličavanjem krajeva minareta alatom Magnifier uočava se nepravilna, kriva linija, dok Klona alata ukazuje da su minareti gotovo identični (optimalna podešavanja za ovu fotografiju su Minimal Similarity 0.55, Minimal Detail 0.01, Minimal Cluster Size 3, Block Size 2, Maximal Image Size 2048).

4 Alo, Informer, Kurir, Srbija danas, Espresso, Srpski telegraf, Blic, Večernje novosti, Telegraf i B92.

3.2. Narativi

Na ovom mestu predstavimo strukturu narativnih obrazaca u uvredljivim komentarima Fejsbuk korisnika na video navodne „džamije u Dučini“ objavljen na stranici „Srpska čast“, kao i na tekst koji je potom objavljen na stranici „Pravo na slobodu“.

Dominantni narativ unutar uvredljivih komentara ne odnosi se direktno na migrante, već na vlasti u Srbiji, s pretpostavkom da su one – zarad ličnih interesa, zbog nedostatka integriteta i patriotizma, ili zbog dobrih odnosa s Evropskom unijom – pristale na doseljavanje migranata i „islamizaciju Srbije“. Iako se iz ovih komentara pre svega iščitava netrpeljivost prema vlasti, tačnije Srpskoj naprednoj stranci, oni kao podlogu imaju netrpeljivost prema islamu. Neki od komentara ovog tipa glase: „Dok nase hramove otimaju spaljuju ruse dok nem groblja skrnave sendvicari i botovi zidaju njihove .Napred sendvicari“, „Izgleda da će biti zla od islamizacije i olupacije emigranata uz pomoć naše vlasti što neće moći jer ce narod da krene!“, „Vucic zaista nije Srbin. Ko zna sta se sve izdesavalo 99.g. I ciji je identitet uzeo. Sa njegovim ponadanjem nesto nije u redu. Sve vise lici na stranca to jest, coveka sa drugom verom.“

Na drugom mestu po zastupljenosti nalaze se narativi prema kojima će migranti islamizovati Srbiju i uništiti srpski identitet. Tako je na temelju potpuno izmišljene vesti o džamiji u Dučini napisana procena da za 20 godina „u Opštini Sopot nijedno selo neće biti srpsko“ i apel „Probudimo se Srbi ili ćemo nositi turbane“.

U 27 dostupnih komentara našao se direktan poziv na proterivanje migranata i(li) rušenje (nepostojeće) džamije u Dučini. Takvi pozivi su najčešće kratki, izrečeni u zapovednom tonu

(„Migranti napolje iz Srbije“, „Srusiti to sto pre to bolje!“, „To treba srusiti“, „Motke u ruke“), ali ima i onih u kojima se sugerišu konkretnija rešenja: miniranje džamije „presovanim trotilom“ (vrstom eksploziva) ili polivanje njenih temelja svinjskom krvlju. U ovoj grupi komentara ima i onih koji su zasnovani na uslovnim rečenicama, pri čemu je uslov nacionalnog i moralnog karaktera (*Ako si čovek... Ako nisi kukavica... Ako si Srbin...*), a ishod aktivni otpor migrantima. Na primer: „mi ako smo srbi mi cemo ih srusiti i proterati migrante ,a ako smo picke onda neka nas porobe i tacka“, „Ako smo bar mali ljudi necemo dozvoliti“. Indikativan je i jedan komentar započet depersonalizovanom rečenicom „Sve to treba počistiti al ne metlom naravno“, u kojem ostaju skriveni i pacijens (pokaznom zamenicom *to*) i metod delovanja (*počistiti*, ali ne *metlom*). U nastavku ovog komentara, a što može biti značajno za analizu potencijalnih mera borbe protiv govora mržnje na Fejsbuku, ovaj korisnik kaže „Pazim sta pisem jer sam vise bio u blokadi nego sto sam koristio profil u zadnje 2 godine“. Netrpeljivost prema migrantima i pretnje često su, umesto na tekstualnim komentarima, bili zasnovani na slikama poput ovih, sa porukama „Stop migrantima!“ i „A da dignemo malo prašinu“.

Četvrta po zastupljenosti je grupa komentara u kojima su migranti opisani kao teroristi (*ISIS-ovci, ratnici, ubice, mudžahedini*), a peta ona koja naseljavanje migranata vidi kao deo šire zavere ili tajnog plana. U tom svetlu navodi se da je narod namerno zaključan „u karantinu“ dok se sprovodi islamizacija, ili da su migranti „namenski poslani da nam opogane hrišćansku veru i da naprave islamsku državu usred Balkana i usred Srbije“. U devet slučajeva migranti su predstavljeni kao silovatelji, od čega se jednom kao potencijalne žrtve navode i muškarci: „Neće samo žene i ćerke silovati... Ima tu gomila arapskih pedera...“. Naposljetku, u sedam komentara se kao krivac za islamizaciju Srbije navodi Džordž Soros.

U komentarima se, osim rasprave o konkretnoj temi, može uočiti i čitav niz interpersonalnih verbalnih sukoba između pravoslavnih vernika i muslimana, pri čemu se koriste pogrdni izrazi kao što su *pizda kukavička, pizda smrdljiva, balija, neotesana baliještina, stoka, govno lojavo...* Takav diskurs zastupljen je i u uvredljivim komentarima o islamu. U jednom se, primera radi,

citira šovinistički stih „ja sam rođen gde džamije nema, muslimane mrzim od malena“, a drugim se poručuje „Možete da gradite džamije u kojima ćete pusiti pravoslavni kurac“. Na osnovu navedenih primera vidimo kako jedna lažna vest, bez ikakvog faktografskog utemeljenja, stiže ogromnu vidljivost na društvenim mrežama i utiče na stvaranje lavine govora mržnje i uvredljivih komentara.

3.3. Odgovor na govor mržnje

Kao odgovor na toksične narative javili su se, u okviru dve analizirane objave, komentari čitalaca kojima se (1) izražava sumnja u verodostojnost priče o džamiji u Dučini, (2) priča proglašava lažnom, netačnom, (3) priča uzima kao tačna, ali se komentariše u pozitivnom duhu, kao odraz težnje ka multikulturalizmu.

Prvoj grupi pripada komentar koji glasi „И кажете из поузданих извора? Умивао се један дечак свакога дана...“, pri čemu je druga rečenica zapravo stih iz pesme Dušana Radovića „Da li mi verujete“, posvećene tzv. *šarenim lažama*. Drugoj grupi pripada sledeći komentar: „Pa da postoji nekakva zavera da se u Dučini (i to BAŠ u Dučini, zamisli, ni manje ni više NEGO u Duini) podigne nekakva ogromna džamijetina - već bi se ta zavera realizovala. Prestanite da fantazirate i širite lažne vesti i paranoju. Uključite malo mozak“. Naposljetku, trećoj grupi kontranarativa pripada komentar „Ne treba ljudima braniti daa veruju i da se mole svom bogu..“.

Ovaj slučaj pokazuje koliko je, u sferi širenja dezinformacija, važan proces pravovremene provere podataka. FakeNews Tragač je proverom zvaničnih podataka došao do zaključka da je objava lažna, što je potvrđeno kroz razgovor sa muftijom beogradskim Mustafom Jusufspahićem. On je za Tragač izjavio: „Mi ne gradimo džamije tamo gde nema potrebe. One ne treba da budu prazne. Ne znam čega se ovo društvo plaši i zašto se šire ovakve vesti.“ Međutim, objavljivanje analize odloženo je zbog izuzetno loše komunikacije sa Opštinom Sopot, koja na postavljeno pitanje o izgradnji džamije nije odgovarala više od dve nedelje. Redakciji je najpre rečeno da će odgovor dobiti direktno iz opštine, a potom da će odgovor stići iz Odseka za urbanističko-građevinske i komunalno-stambene poslove. Odsek je potom uputio na PR tim, a PR tim je pitanje prosledio „nadležnoj osobi iz Opštine“. Naposljetku je rečeno da ipak niko iz Opštine nije nadležan da odgovori na postavljena pitanja. Da je ova procedura bila kraća, i da je Opština pravovremeno odgovorila na pitanje od javnog interesa, analiza bi bila objavljena ranije, što bi uticalo i na dalju ekspanziju lažne vesti o džamiji u Dučini, kao i govora mržnje kojim je ta vest bila praćena.

Studija slučaja 2: GOVOR MRŽNJE PREMA OPOZICIJI

Prvi talas pandemije virusa korona 2020. godine u Srbiji je intenzivirao javne debate ne samo o kapacitetima zdravstvenog sistema i bioetičkim temama, već i o stanju demokratije u državi, kao i o „crvenim linijama“ političke borbe. Društveno-politički kontekst u kojem su se odvijale takve debate bio je karakterističan po izrazitim tenzijama i pre izbijanja pandemije, da bi nakon proglašenja vanrednog stanja (15. marta) i uvođenja policijskog časa – prvi put nakon Drugog svetskog rata – poprimio još ekstremnije odlike.

Građani su se krajem marta putem društvenih mreža širom Srbije organizovali kako bi svake večeri u 20 časova aplauzom sa prozora i balkona pružili podršku zdravstvenim radnicima. Deo građana je, posle određenog vremena, počeo da nakon aplauza, u 20.05, povicima i udaranjem u šerpe iskazuje nezadovoljstvo načinom na koji predsednik Srbije, Vlada Srbije i krizni štab upravljaju krizom. Na to je deo pristalica vlasti odgovorio organizovanim paljenjem baklji na krovovima solitera i emitovanjem poruke „Hej, hej, Đilase, vrati pare, lopove“ putem razglasa. Polje sukoba je time u celosti premešteno sa zdravstvene ravni na dnevopolitičku, poput one koja je vladala i pre pandemije, ali uz još izrazitije verbalne napade i etiketiranje.

Akcija udaranja u šerpe postala je politički performans sa izrazitom vidljivošću, koji se pritom ponavljao iz večeri u večer, što je navelo drugu stranu da razmišlja o kontrakampanji koja bi bila – ako ne masovnija, onda svakako prodornija – što je postignuto i u vizuelnom smislu (paljenjem baklji) i u zvučnom (korišćenjem snažnih razglasa). Poruka antikampanje nije, međutim, bila afirmativna, tj. nije bila oličena u podršci predstavnicima vlasti i kriznog štaba, već usmerena protiv opozicionog političara Dragana Đilasa, predsednika Stranke slobode i pravde (SSP). Otkad je, uoči izbora za odbornike Skupštine Beograda 2018. godine, ponovo otpočeo aktivno učesće u politici, Đilasa su predstavnici vlasti, kao i mediji naklonjeni Srpskoj naprednoj stranci, kontinuirano apostrofirali kao lopova i tajkuna, okrivljujući ga da je za vreme vladavine Demokratske stranke (u koju se Đilas učlanio 2004. godine, i čiji je lider bio godinu i po dana nakon što je ta stranka 2012. izgubila vlast) protivpravno, putem svoje firme, prisvojio velike količine novca.

Dragan Đilas je 3. maja, u večernjim satima, na svom Tviter i Fejsbuk nalogu objavio video-zapis u kom je naveo kako su na 30 metara od njegovog stana pristalice vlasti deset minuta sa ozvučenja puštale poruku „Đilase, lopove“. Potresen i u suzama, Đilas je naveo da su njegova deca, slušajući tu poruku „plakala i tresla se od straha“. Kao odgovornog za ovaj incident Đilas je označio predsednika Srbije Aleksandra Vučića, nazvavši ga „kretenom“ i „bolesnikom“ koji šalje „debile“ da puštaju njegove laži. Video se završava Đilasovom porukom da će sutra sa prijateljima sačekati ljude koji su izazvali incident, a predsedniku Srbije poručio je da će „kad-tad“ odgovarati za ono što se te večeri dogodilo.

4.1. Mreže distribucije

U sklopu analize ovog slučaja posmatran je diskurs tri medija koji na medijskom tržištu Srbije, prema evidenciji FakeNews Tragača (www.fakenews.rs) najčešće šire manipulativne i lažne sadržaje, a to su *Alo*, *Informer* i *Kurir*. Sva tri portala su tabloidna i prorežimski nastrojena, uz male razlike u uređivačkoj politici. Analizirane su (1) inicijalne objave navedenih portala o snimku Dragana Đilasa, (2) svi komentari ostavljeni direktno ispod objava, (3) sva prenošenja objava na Fejsbuk stranicama, (4) svi uvredljivi komentari ostavljeni ispod objava na Fejsbuk stranicama. Najpre ćemo navesti zbirni pregled narativnih obrazaca, a potom i pojedinačne preglede za analizirane medije.

Na svakom od tri posmatrana portala objavljen je, osim inicijalne vesti o snimku Dragana Đilasa, i čitav niz reakcija predstavnika vlasti u kojima se Đilas komentariše u negativnom kontekstu. Potpredsednik GO SNS Milenko Jovanov opisao ga je kao „bednu ništariju“, gradonačelnik Novog Sada Miloš Vučević kao „tajkuna, lopovčinu, glumca amatera i bestijalnu lažovčinu“, članica predsedništva SNS Vladanka Malović kao „tajkunsko đubre“, dok je tadašnji odbornik SNS u Skupštini Beograda Nebojša Bakarec đilasovce opisao kao „psihopate i sociopate“. U kreiranju ovakvog uvredljivog diskursa mnogim akterima je bilo važno određivanje „nulte tačke“, kao odgovora na pitanje „ko je prvi počeo“. U tom kontekstu javila su se i sledeća potpitanja: treba li ovaj slučaj pratiti od snimka u kojem Đilas govori o patnji svoje dece, ili od negativnih medijskih napisa o sinu Aleksandra Vučića?; treba li razmenu uvreda pratiti od poruke koja je puštana s razglasa (*Hej, hej, Đilase, vrati pare, lopove*) ili od snimka u kojem Đilas naziva predsednika Srbije i Srpske napredne stranke „bolesnikom“ i „kretenom“.

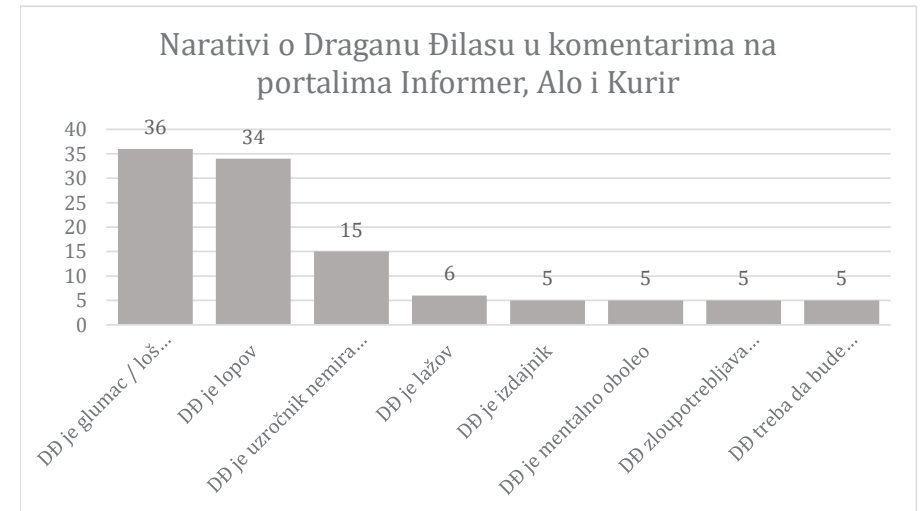
Medijska strategija predstavnika vlasti zasnivala se u ovom slučaju na difuznom principu. Umesto jednog stranačkog saopštenja, istaknuti članovi Srpske napredne stranke reagovali su ponaosob, i svako njihovo saopštenje tretirano je na posmatranim portalima kao povod za zasebnu objavu. Sa druge strane, reakcije opozicionih lidera i političkih neistomišljenika vlasti nisu prenošene. Putem aplikacije *Crowdtangle* praćeno je kako su se vesti tri portala širile na Fejsbuku.

Vesti sa *Kurirovog* portala imale su daleko veći viralni potencijal od onih sa portala *Alo* i *Informer*. Širile su se putem stranica „Ми смо Вучићеви, Вучић је наш“ (8,4k pratilaca), „Pera Kojot & Vitez Kojā“ (297k pratilaca), „Vesti“ (108,4k pratilaca), „Svi smo mi LUDI, ali retko ko

⁵ Objavljene su reakcije centrale Srpske napredne stranke u Beogradu, gradonačelnika Novog Sada Miloša Vučevića, člana predsedništva SNS-a Luke Petrovića, zamenika šefa odborničke grupe SNS Radoslava Marjanovića, člana predsedništva SNS-a Zorana Đorđevića, potpredsednika GO SNS-a Milenka Jovanova, savetnice za medije predsednika Vučića Suzane Vasiljević, zamenika gradonačelnika Beograda Gorana Vesića, tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića, sekretarke MUP-a Biljane Popović Ivković, predsednice GO Savski Venac Irene Vujović, kompozitora i člana GO SNS-a Damira Handanovića, tadašnje predsednice Skupštine Srbije Majke Gojković, predsednice Vlade Srbije Ane Brnabić, tadašnjeg ministra odbrane Aleksandra Vulina, tadašnjeg odbornika SNS u Skupštini Beograda Nebojše Bakareca, člana SNS-a Vladimira Mandića, tadašnjeg direktora Kancelarije za Kosovo i Metohiju Marka Đurića, tadašnjeg ministra spoljnih poslova Ivce Dačića, poslanica SNS-a Marije Obradović i Sandre Božić, poslanika SNS-a Vladimira Đukanovića, člana GO SNS Slavka Gaka i članicu predsedništva SNS Vladanke Malović

4.2. Narativi

Ukoliko sagledamo narativne obrasce u okviru objavljenih komentara, uočićemo da se najčešće ponavlja poruka „Dragan Đilas je dobar glumac“, odnosno „Dragan Đilas je loš glumac“ (36 komentara). Iako ove dve poruke mogu delovati sučeljeno ili kontradiktorno, epiteti-antonimi *dobar* i *loš* suštinski se javljaju u istoj konotaciji i samo su prividno suprotstavljeni, jer je fokus poruke na leksemi glumac, dok epiteti imaju čisto retoričku funkciju, kako bi se dodatno naglasila željena poenta. Ovom narativu najrodniji je onaj o Draganu Đilasu kao lažovu (6 komentara) i ta se dva narativa mogu posmatrati kao komplementarna, pri čemu bi prvi (zastupljeniji) podrazumevao prenesenu, a drugi (ređi) direktnu formu pri etiketiranju. Poruka „Dragan Đilas je glumac“ direktno se oslanja na snimak kao povod izveštavanja. Sa druge strane, poruka „Dragan Đilas je lopov“ – druga po zastupljenosti (34) – stariji je i u javnom diskursu daleko češći model etiketiranja ovog političkog aktera.

Uz lekseme / sintagme koje se u uvredljivom kontekstu javljaju više puta (*glumac*, *lopov*, *lažov*, *izdajnik*), u komentarima na analiziranim portalima primećeno je još 39 onih koje se javljaju samo jednom, a među njima su *licemer*, *ološ*, *budala*, *jad* i *čemer*, *smrdljivko*, *beda ljudska*, *sramota srpskog naroda*, *zlo*, *plačipička* itd. U pet navrata zabeležen je poziv na hapšenje¹⁰, dok pozivi na linč ili ubistvo (koji su zabeleženi na društvenim mrežama), u sekcijama za komentare na portalima nisu uočeni.

7 Primer: „Predlažem da Dragan Đilas bude hitno nominovan za nagradu OSCAR jer je odigrao ulogu života“.

8 Primer: „Ovo je sve montirana gluma..cudi me da ga sergej nije bolje naucio da glumi..“.

9 Primeri: „Nije lopov, vec LOPUZA!“, „Djilkose lopuzo!“, „I te suze si ukrao, lopove!!!!“, „Nisi ti lopov ti si lopurda“.

10 Primeri: „Uhapsiti Djilasa sta se čeka“, „Vidi smrdljivka kako cmizdri...lopovcina..treba on u zabelu da ljusti krompir“.

je Normalan xD“ (27,2k pratilaca), „Yuvesti.net“ (93k pratilaca), „1.000.000 Srba na face-u?“ (196,9k pratilaca), „Izborna obećanja“ (65.5k pratilaca), „Dnevna doza lepog“ (150,4k pratilaca), „<3 Ljudi kojima je suđeno da budu zajedno, uvek se nađu na kraju!<3“ (218,7k pratilaca), „Zanimljivo“ (110,7k pratilaca), „Vesti“ (78,3k pratilaca), „Dragi mozgu, nedostajes mi...“ (370,1k pratilaca), „Časopis INFO“ (144,2k pratilaca), „Pravi Muskarac zavodi svakog dana istu zenu ! ;)“ (100,7k pratilaca), „Shar pei“ (21.9k pratilaca), „Jebem jebacu,ko procita njega cu“ (53k pratilaca), „znas me, znam te...“ (213,7k pratilaca), „Video zona“ (45,8k pratilaca), „*S*Kakvim*Ja*Fenomenima*Idem*U*Odeljenje, *Dobro*Sam*Jos*Normalan/na*“ (32,2k pratilaca), „Statusi“ (90,8k pratilaca), „Hocu da te Viiiidimmmmmmmmmmmmm...“ (132.8k pratilaca), „Najbolje stvari se дешavaju kada se najmanje nadas :) <3“ (99,3k pratilaca), „Ja Ti Gledam U Profil“ (156,8k pratilaca), „Deset najboljih tehnika za prepisivanje ☒“ (99,6k pratilaca), „GIF“ (127,2k pratilaca). Ukupno posmatrano, *Kuriov* osnovni tekst o ovom slučaju [3] podeljen je na stranicama koje zbirno imaju više od tri miliona praćenja. Drugi *Kuriov* tekst [4], pod naslovom „STOP RADIKALIZACIJI DRUŠTVA: Dosta više pretnji i uvreda! OŠTRO OSUĐUJEMO SVAKI VID NASILJA“ podeljen je na Fejsbuk stranicama koje ukupno imaju više od pet miliona praćenja. Ukoliko uporedimo liste stranica koje su prenele ova dva teksta, videćemo da se preklapaju u većini slučajeva, tj. da je 21 stranica prenela obe objave. Među tim stranicama retke su one čiji bi naziv eksplicitno ukazao na političku ili informativnu tematiku. Nemoguće je pouzdano utvrditi da li su te stranice direktno povezane s *Kurirom* ili nekim političkim akterima, ali postoji mogućnost da deluju planski i udruženo, kao sredstvo za masovnu diseminaciju poruka. U poređenju sa potencijalnim dometima, nivo interakcija je bio izuzetno nizak: prvi tekst je imao nešto više od 500 interakcija, a drugi nešto manje od 300.

Vesti sa *Informerovog* portala deljene su putem stranica čiji nazivi ukazuju na daleko čvršću povezanost sa Srpskom naprednom strankom. Među njima su „SNS- MOJA STRANKA“ (24k pratilaca), „Dragana Barišić“ (20,9k pratilaca), „ZA DECU OPŠTINE ŽABALJ“ (20,1k pratilaca) i „НАПРЕДЊАЦИ СНС ЧИСТ ОБРАЗ АЛЕКСАНДАР ВУЧИЋ“ (20,0k pratilaca). Indikativno je to što se većina ovih podela odnosi na tekst o pozivu predsednice Službe za informisanje SNS Vladanke Malović članovima Srpske napredne stranke „da snažno odgovore na Đilasove laži“ [5]. U tolikoj meri nije se prenosila ni prva *Informerova* vest o video-snimku Dragana Đilasa [6], niti reakcije članova SNS s istaknutijom pozicijom od one koju ima Vladanka Malović.

Iako je *Alo*, izveštavajući o ovom slučaju, koristio veoma sličan diskurs kao i druga dva tabloida, te na isti način pružio prostor za pojedinačne reakcije predstavnika vlasti, inicijalna vest [7] s ovog portala nisu se u značajnoj meri šerovale van osnovne Fejsbuk stranice lista *Alo*, koja ima gotovo 430 hiljada pratilaca.

6 Dragana Barišić je poslanica u Narodnoj skupštini Srbije, iz poslaničke grupe „Aleksandar Vučić – Za našu decu“.

Uvredljivi diskurs se u komentarima na ovu vest često bazira na metaforama i aluzijama koje imaju mizoginu podlogu, jer se *žensko* nasuprot *mačo* i *muškom* javlja kao degradirajuća, slaba opcija: za Đilasa se navodi da je „devojčica“, „plačipičica“, da „plače ko devojčica“, a za političare u Srbiji, uopšteno uzevši, da su „kao babe“, kao „zle jetrve“.

Kada je reč o komentarima na Fejsbuku, ostavljenim ispod podeljenih (šerovanih) objava portala *Alo*, *Informer* i *Kurur*, izdvojeni su i dalje analizirani samo eksplicitno uvredljivi komentari i komentari sa govorom mržnje. Među njima je najučestaliji narativ „Dragan Đilas je lopov“ (17 komentara), nakon čega slede narativi „Dragan Đilas je glumac“ (6 komentara) i „Dragan Đilas je mentalno oboleo“¹¹(5 komentara) . Uz lekseme / sintagme koje se u uvredljivom kontekstu javljaju više puta, zabeleženo je i 17 onih koje su upotrebljene samo jedanput: *smrdljivko*, *govedo*, *bagra*, *fukara*, *poltron*, *baba*, *dripac*, *nasilnik*, *stoka*, *smrad*, *plačipičica*, *đubre*, *govno*, *nacista*, *skot*, *pičkica*, *fašista*. Kao što se može primetiti, i ovde je uočljiva namera da se ovaj politički akter diskvalifikuje mizoginim etiketama (*baba*, *plačipičica*, *pičkica*), ali i moralno i ideološki (*nacista*, *fašista*).

Najekstremniji diskurs u komentarima na Fejsbuku, onaj koji podleže i zakonskim sankcijama, podrazumeva poziv na linč ili ubistvo. U analiziranom korpusu zabeležena su tri takva primera: (1) „Svu tu gamad pobiti“, (2) „Daje Tito živ nebi ti zemljom hodao tu bilo uzazid i metak u čelo Đilas Obradoviću i sefgeju“, i (3) „Obesitega na njegova vešala koje je pravio sa svojim pajtašima“. U prvom slučaju pretnja je direktna u domenu namere, a relativna u domenu pacijensa, budući da se ne može sa apsolutnom sigurnošću utvrditi koji su akteri obuhvaćeni leksemom *gamad*. U drugom slučaju pretnja je izrečena posredno, kondicionalno, uslovnom rečenicom, ne kao eksplicitni izraz aktuelne namere, već kao pretpostavljeni ishod u autoritarnom režimu. Umesto pojedinačnog pacijensa ovde su zastupljena tri: uz Dragana Đilasa, predsednika Stranke slobode i pravde, indirektna pretnja usmerena je i ka Bošku Obradoviću, predsedniku pokreta Dveri, te Sergeju Trifunoviću, tadašnjem predsedniku Pokreta slobodnih građana. U trećem slučaju pretnja je izrečena apsolutno direktno, i u domenu namere i u domenu pacijensa.

4.3. Odgovor na govor mržnje

Iako je *Kurur* svoj prvi tekst o ovom slučaju objavio pod naslovom „DOSTA BRE VIŠE! Pretili ste Vučićevoj deci silovanjem i smrću, sad plaćete i glumite žrtve! (VIDEO)“ [3], što se može tumačiti kao eksplicitni izraz odabira strane u ovom političkom sukobu, dan kasnije objavio je apel kojim poziva na prekid radikalizacije u društvu, prekid pretnji i uvreda, uz „oštru osudu“ svakog vida nasilja. Podnaslov drugog teksta [4] glasio je *Kurir oštro osuđuje svaki vid agresije - bilo da su u pitanju pretnje deci ili divljanje bakljaša po krovovima*, iz čega se mogla iščitati namera o balansirano pristupu ovoj osetljivoj temi. Međutim, struktura teksta, u kom se vlast optužuje

¹¹ Ostali narativi, prikazani na prethodnom grafikonu, u komentarima na Fejsbuku javljaju se jednom („Dragan Đilas zloupotrebljava svoju decu“) ili dvaput (Dragan Đilas je... „uzročnik nemira u Srbiji“, „izdajnik“, „treba da bude uhapšen“).

za paljenje baklji, a opozicija za „bezumno ponašanje, sramne uvrede, monstruozne pretnje, gnusne psovke i prizivanje sukoba“, kao i podnaslov u štampanom izdanju teksta¹² (*Đilas je zaoštravanje cilj*) sugerišu stav redakcije da je za radikalizaciju u društvu pre svega odgovorna opozicija.

Komentari čitalaca uglavnom su sadržali zapaljivu retoriku, a onih kojima se direktno osuđuje govor mržnje bila su svega dva. Prvi je glasio „Kada zlonamerne pretnje i vređanje prvi puta kada budu javno izgovorene ostanu nekažnjene onda one postaju redovni način komuniciranja ali ne bi trebalo dozvoliti i da neki shvate da je to i normalan vid komunikacije“, a drugi – ostavljen ispod jednog komentara s pozivom na linč – glasio je „Svaki komentar na društvenim mrežama ovakve sadržine treba kaznjavati novčano i to desetstruko“.

¹² Naslovna strana Kurira od 5. maja 2020.

Studija slučaja 3: GOVOR MRŽNJE PREMA NOVINARIMA

Portal „Prismotra“, koji nema impresum, ne potpisuje autore tekstova, niti je registrovan u Agenciji za privredne registre, objavio je 21. februara 2020. godine tekst pod naslovom „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“ [8]. Ovim tekstom otvoreno se targetira novinarka Vanja Đurić, uz navode da svojim filmovima *Albanke su naše sestre* i *20 godina od pada Srebrenice* „napada Srbiju i srpski narod, optužujući ih za najteže zločine na Kosovu i Metohiji i Bosni“, kao i da „vrši propagandu u korist bošnjaka i njihovih laži“¹³. Ovo je samo jedan u nizu tekstova koji je „Prismotra“ objavila o novinarima, nevladinim organizacijama i političkim neistomišljenicima vlasti, optužujući ih za antisrpsko delovanje i autošovinizam¹⁴. Novinari u Srbiji česta su meta pretnji i napada, kako fizičkih tako i verbalnih. Prema evidenciji Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS, 2020), broj napada na novinare u konstantnom je porastu od 2013. (23) do 2020, kada je do 21. decembra zabeleženo 168 slučajeva.

Film *Albanke su naše sestre*¹⁵ (2017) govori o antiratnim aktivistkinjama i aktivistima koji su se borili protiv represije na Kosovu i Metohiji tokom devedesetih, kao i protiv mobilizacije vojnika 1999. godine. U filmu govore Nadežda Kostić i Slađana Anđelković, učesnice antiratnog protesta u Kruševcu, antiratni aktivisti Bratislav Stamenković i Srđan Knežević, antiratne aktivistkinje s Kosova Flora Brovine, Saranda Bogujevci, Mihane Salihu, Nataša Kandić iz Fonda za humanitarno pravo, Staša Zajović iz Žena u crnom i Mia David, bivša direktorka Kulturnog centra Beograda. Film traje 26 minuta, produciran je uz podršku Delegacije Evropske unije u Beogradu, a naziv je dobio po poruci jednog od antiratnih transparenta koje su Žene u crnom istakle 8. marta 1995. godine u Beogradu. Vanja Đurić, koja je na portalu „Prismotra“ zbog ovog filma targetirana kao izdajica, zapravo je jedna od petoro autora uključenih u ovaj projekat, na kojem su osim nje radili i Milena Popović, Sanja Kljajić, Taulant Osmani i Darko Šper. Film je premijerno prikazan 2017. na festivalu „Mirdita, dobar dan“, nakon čega je trebalo da bude prikazan i u niškom Medija centru. Međutim, projekcija je otkazana zbog pretnji ekstremnih desničara (N1, 2017), a zbog „atmosfera linča“ isti ishod zabeležen je i u Kraljevu (Dugalić, 2017). Drugi „film“ zbog kojeg je „Prismotra“ targetirala Vanju Đurić, navodno objavljen pod nazivom *20 godina od Srebrenice*, zapravo je jedno izdanje TV emisije „Radar“, koja se na Radio-televiziji Vojvodine prikazivala do velikih smena pod političkim pritiscima 2016. godine. Za to izdanje emisije, pod naslovom *20 godina posle*, redakcija „Radara“ dobila je nagradu Evropske organizacije regionalnih TV-stanica CIRKOM u aprilu 2016 (RTV, 2016).

13 Imenica Bošnjaci izvorno je u tekstu „Prismotre“ napisana malim početnim slovom.

14 Tokom novembra i decembra 2020. objavljeni su tekstovi pod naslovima: „Ovo su NATO agenti Aleksandar Vujičić i Ilija Pilipović“, „Pogledajte ljude koji rade na sakrivanju zločina Šiptara nad Srbima“, „Pogledajte lice doušnika! Ko je Iskra Krstić?“, „Za koga radi novinarka Iva Martinović? Bošnjaci ili Šiptari?“ i „Šta je Europolis iz Novog Sada? Organizacija koja manipuliše našom decom“.

15 Film je moguće pogledati ovde: <https://vimeo.com/220794317>

Vanja Đurić trenutno je angažovana kao novinarka TV N1. Prethodno je radila na novosadskom Radiju 021, kao i u redakciji istraživačko-analitičke emisije „Radar“ na Radio-televiziji Vojvodine. Bila je angažovana u izradi dokumentarnih filmova „Albanke su naše sestre“ i „Crna senka zelene energije“, posvećenog zloupotrebama prilikom izgradnje malih hidroelektrana u regionu. Takođe, radila je i za portale Istinomer, Balkan insight i Cenzolovka. Za svoj rad višestruko je nagrađivana.

5.1. Mreže distribucije

Tekst „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“ objavio je portal „Prismotra“, koji – kako je već navedeno – ne sadrži impresum, niti se zna ko mu je vlasnik. Portal VOICE utvrdio je da je „Prismotra“ registrovana u SAD, kao i da je domen za sajt kupljen preko jedne agencije u Panami (Šper, 2020). Diskurs ovog predatorskog portala, kao i objavljeni sadržaj, gotovo je istovetan onome sa portala „Istraga“, koji je ugašen nakon što je VOICE posredstvom Osnovnog suda u Novom Sadu utvrdio da iza njega stoji Luka Rakočević, suvlasnik firme u kojoj polovični vlasnički udeo ima i Lav Pajkić, u to vreme televizijski voditelj, a danas poslanik Srpske napredne stranke u Skupštini Srbije (Šper, 2019).

Tekst o novinarki Vanji Đurić sa „Prismotre“ je prenelo sedam lokalnih portala: TV Bečej, RTV Pančevo, RTV OK, TV Novi Bečej, RTV Subotica, Dunav TV i RT Caribrod. Navedene portale povezuje to što su članovi Udruženja elektronskih medija Srbije „ComNet“, koje okuplja desetine lokalnih radijskih i televizijskih stanica, novina i portala, a u svom portfoliju (comnet.rs) navodi da je osnovano „28. aprila 2014. godine, radi uspostavljanja funkcionalnog poslovnog okruženja neophodnog za razvoj elektronskih medija i podizanja profesionalnih i tehničkih standarda“. Među medijima koji su preneli tekst jedino se „Dunav TV“ ne nalazi u portfoliju udruženja „ComNet“, ali se njegova povezanost sa ovom grupom može pretpostaviti na osnovu podatka iz Registra medija Agencije za privredne registre, prema kojem je odgovorna urednica portala „Dunav TV“ Jasmina Petković ujedno i odgovorna urednica „TV Pančevo“. Svi ovi portali tekst su preneli na identičan način, s istim naslovom i istom grafičkom opremom. Tekst je objavio i portal nacionalne pokrivenosti „Srbija danas“, ali s drugačijim, klikbejt naslovom: „NAJGNUSNIJE VREĐALA SRBIJU I SRBE, optužila ih za NAJSTRAŠNIJE ZLOČINE, a sada radi kao novinar na N1“.

PORTAL	MESTO	VLASNIK	NASLOV TEKSTA
Prismotra	/nepoznato/	/nepoznato/	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije
TV Bečej	Bečej	Vtv Doo Subotica	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [9]

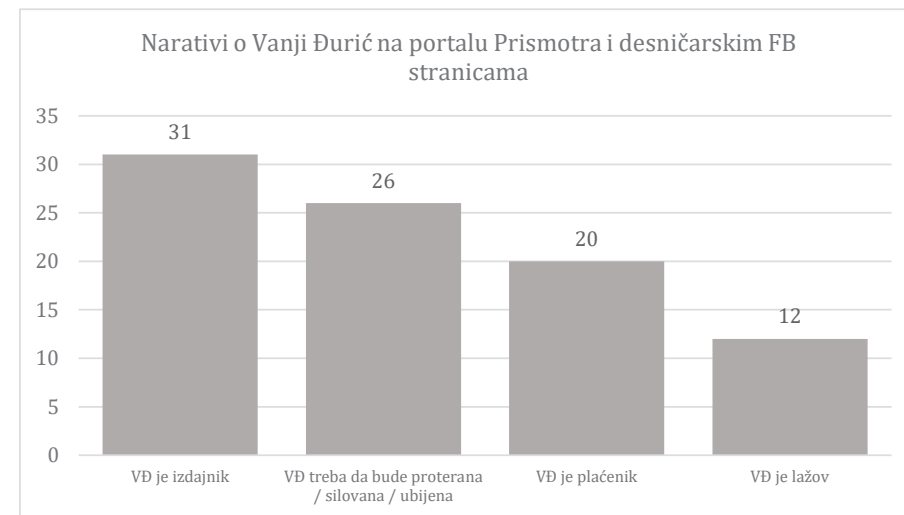
RTV Pančevo	Pančevo	Radiotelevizija Pančevo Doo Pančevo	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [10]
RTV OK	Kovačica	Javno preduzeće za informativnu delatnost Radio-Televizija Opštine Kovačica	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [11]
TV Novi Bečej	Novi Bečej	Vtv Doo Subotica	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [12]
RTV Subotica	Subotica	VTV Comnet Doo Subotica	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [13]
Dunav TV	Pančevo	Radio-televizija Pančevo coo Pančevo	Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije [14]
RT Caribrod	Dimitrovgrad	Radio-Televizija Caribrod DOO	NOVA NOVINARKA TELEVIZIJE N1 PRAVILA FILMOVE PROTIV SRBIJE [15]

Putem aplikacije *Crowdtangle* utvrđeno je da je tekst „Prismotre“ podelilo i 12 Fejsbuk stranica, među kojima su „Баштина Срба Монументика- Ваština Srba Monumentika“ (14,7k pratilaca), „SNS- МОЈА СТРАНКА“ (16,9k pratilaca), „СРБИ И РУСИ БРАЋА ЗАУВЕК“, „ЗЛОЧИН НАД МОЈИМ НАРОДОМ СРБСКИМ (ГЕНОЦИД КОЈИ ТРАЈЕ)“ (11,2k pratilaca), „СРБСКИ ДОМ-СРБИ НА ОКУП“, „Проруски активисти-Путинови вукови“ (15,2k pratilaca), „ТРАЖИМО РУСКЕ ВОЈНЕ БАЗЕ У СРБИЈИ“, „БРАТ ДО БРАТА СЛОЖНО ИЗ ИНАТА“ (11,5k pratilaca), „НЕ ДАМО SVETINJE“ (1,5k pratilaca), „Српске вести“ (6,6k pratilaca), „Евроазијска Унија Србија Русија“ (2,7k pratilaca), „СНАГА НАРОДА“ (3k pratilaca). Ukupnu snagu ovih stranica Crowdtangle procenjuje na oko 83.000 praćenja, a objave su – zbirno posmatrano – ostvarile nešto više od 4.000 interakcija.

5.2. Narativi

Među portalima koji su objavili tekst o Vanji Đurić, samo su na „Prismotri“ uočeni komentari čitalaca, kojih je ukupno bilo šest. Daleko veća aktivnost čitalaca zabeležena je na društvenim mrežama, tj. na ultradesničarskim Fejsbuk stranicama „СРБСКИ ДОМ-СРБИ НА ОКУП“, „ЗЛОЧИН НАД МОЈИМ НАРОДОМ СРБСКИМ (ГЕНОЦИД КОЈИ ТРАЈЕ)“, „СРБИ И РУСИ БРАЋА ЗАУВЕК“, „Баштина Срба Монументика- Ваština Srba Monumentika“, kao i na stranici koja okuplja simpatizere Srpske napredne stranke „SNS- МОЈА СТРАНКА“. Od ukupno 170 komentara, u samo jednom je zabeleženo distanciranje od narativa iz naslova. U 80 slučajeva uočeno je uvredljivo etiketiranje, najčešće putem eliptičnih rečenica, dok bismo preostalih 89

slučajeva mogli da posmatramo u okvirima četiri narativa: Vanja Đurić je izdajnik, Vanja Đurić je lažov, Vanja Đurić je plaćenik, Vanja Đurić treba da bude proterana / silovana / ubijena.

Analizom pomenutih 80 uvredljivih komentara koji se ne mogu svrstati u neki od četiri narativna obrasca prikazana na prethodnom grafikonu, utvrđeno je 37 različitih leksema i sintagmi iskorišćenih za diskreditaciju i dehumanizaciju novinarku. To su, abecednim redom: *autošovinista, bagra, baraba, dno dna, drolja, dronfulja, državni neprijatelj, đavo u suknji, đubre, đubretara, gabor, gnjida izdajnička, idiot, izdajica svog naroda, izrod, keruša, klošarka izajnička, krmača, kučka, kučketina, kuja, kurva, kurveština teška, kurvetina, monstrem, (moralna) nakaza, odvratn soj, ološ, prodana duša, rugoba, smrad (pogani), sotona, sramota, stoka, Šiptarka, ustašoid i veštica*.

Narativ „Vanja Đurić je izdajnik“ pojavljuje se u 31 komentaru. Nekada je formulacija o izdaji direktno izrečena („Sta je izdajnika..dobro smo i zivi. Neka je prati prokletstvo do kraja života“), a nekad posredno („Није ова наше крви!“). Da je „Vanja Đurić plaćenik“ tvrdi se u 20 uvredljivih komentara, poput „Ko je ova plaćenica,,, odakle,,, poreklo..... Jadno je to kad se za ovako nešto mizerno prodaješ,,,jadno do bola“ ili „Prokleti Novac papir .sta sve ljudi.nece uraditi ljudima za taj jebe no glupi papir koji se zove novac..Ima i lepše od toga .Nemati novca imati srce i duši i biti Čovek.“. Četvrti po zastupljenosti bio je narativ „Vanja Đurić je lažov“, a jedan od komentara ovog tipa, posvećen temi silovanja žena tokom rata na Kosovu, glasio je „Za takve lazi nije vredna komentara. Jedna od mnogih koje se brzo zaboravljaju. Interesuje me kad su stigli da se bore kad su toliko vremena provodili u silovanju? Cista glupost“.

U posmatranom korpusu komentara posebno su zabrinjavajući oni kojima se eksplicitno poziva na linč novinarkе, na silovanje, proterivanje ili ubistvo:

- a) **Pozivi na proterivanje** pojavljuju se uz argument da iz Srbije treba oterati / najuriti / proterati svakoga ko radi „protiv svoje zemlje“. U tri komentara navedeno je da bi novinarku trebalo proterati u Albaniju. Primer: „Pošto piše protiv svog naroda,takve sve treba proterati iz Srbije,bez Pardona!!!“
- b) **Pozivi na silovanje** kombinuju narativ o izdaji s mizoginijom, uz lascivni rečnik i kletve.
- c) **Pozivi na linč i ubistvo** javljaju se u različitim formama. Implicitno izrečena namera (npr: „Biće joj krivo posle, kad se saplete, negde u mraku“) daleko je ređa od eksplicitne: korisnici se, naime, nisu libili otvorenih pretnji. Tako su se u komentarima našle poruke „УЗА ЗИД“, „Drolju pod hitno na RAŽANJ“, „Po kratkom postupku za izdajnika“ ili „Na najvišem drvetu u Beogradu!!!“, pri čemu je poslednji komentar praćen ikonicom ukrštenih sablji.

U komentarima se često može uočiti i transfer gneva, pa se poruke mržnje upućene novinarki proširuju ili izmeštaju na polje međunacionalnih ili stranačkih tema. Tako je tekst o Vanji Đurić pojedinim korisnicima poslužio kao osnova za širenje netrpeljivosti prema Albancima, a drugima kao prilika da iskažu svoj stav o vladajućoj stranci u Srbiji. Taj stav je dijametralno suprotan na stranici „SNS- MOJA STRANKA“ i navedenim proruskim FB stranicama. Na prvoj se jedan korisnik u dugačkom komentaru predstavlja kao „član SNS i aktivista koji je učestvovao u predizbornim kampanjama“, pa s te pozicije poziva vlasti da „primene zakon protiv onih koji rade protiv državnih interesa“. Sa druge strane, na FB stranici „СРБИ И РУСИ БРАЋА ЗАУВЕК“ uočen je komentar u kojem se navodi da N1, „tobož slobodna televizija“, „radi zapravo u korist A. Vučića, jer samo drugosrbijanci i srbomrzitelji mogu da prihvate njenu NATO propagandu“.

5.3. Odgovor na govor mržnje

Ukoliko ovaj slučaj uporedimo sa prethodna dva, tj. sa toksičnim antimigrantskim i antiopozicionim narativima, videćemo da su komentari ispod tekstova o Vanji Đurić daleko homogeniji od onih o džamiji u Dučini ili o Draganu Đilasu. U čitavom korpusu je, kako je već navedeno, uočen samo jedan komentar čiji se autor distancirao od tvrdnje iz naslova i doveo je u pitanje. Naime, na stranici „ЗЛОЧИН НАД МОЈИМ НАРОДОМ СРБСКИМ-ГЕНОЦИД КОЈИ ТРАЈЕ“ jedan od komentara je glasio ovako: „ako je to istina to je propust tuzilastva. Ako nije ovo je sramota. Svi smo osetljivi na Kosovo i Srebrnicu. Ovo mi u tom slučaju lici na slanje kerova na zenu. Ne treba se paliti kao sibica na svaki post“. Iako, u poređenju s drugim komentarima, ovaj može delovati kao izuzetak, fokusiran na spuštanje tenzije, on je takođe opasan, jer njegov komentator smatra da bi novinarka, samo zato što se bavila osetljivim pitanjima i tranzicionom pravdom, trebalo da odgovara pred zakonom.

Dan nakon što je tekst o Vanji Đurić objavljen na „Prismotri“ Nezavisno društvo novinara Vojvodine izdalo je saopštenje kojim se od nadležnih državnih organa traži da zaštiti novinarku TV N1. U saopštenju je navedeno kako je „neshvatljivo, nedozvoljivo i pogubno ćutanje države na takve napade, jer se na taj način zapravo toleriše fašizacija društva i uspostavljanje ‘zakona rulje’“ (NDNV, 2020). Do završetka ove analize, 22. decembra 2020. godine, nije se saznao ko je objavio predatorski tekst o Vanji Đurić na „Prismotri“.

Studija slučaja 4: GOVOR MRŽNJE PREMA MLADIMA

Kreatori video-sadržaja na Jutjubu (u daljem tekstu *jutjuberi*) na BCHS jezičkom području često kreiraju klipove koji se baziraju na međusobnim raspravama i vređanju, što im donosi veliku vidljivost, nove pretplatnike (*pratioce / sabskrajbere*), kao i potencijalnu posrednu zaradu. Međusobna optuživanja i uvrede mogu trajati danima, a kreatori ovakvih sadržaja od svojih pratilaca prave male onlajn *armije* koje potom, kroz komentare, vređaju u korist svog idola. Ovakva vrsta sadržaja kolokvijalno se naziva *dramom* i karakteristična je po kršenju velikog broja etičkih normi, ali i velikoj viralnosti.

Kako bi ukazala na toksičnost ovakvih sadržaja i usmerila mlade ka pozitivnom, afirmativnom i „family friendly“ sadržaju na Jutjubu, Dojče vele akademija (DW Akademie) je u saradnji sa popularnim mladim jutjuberima realizovala spotove za dve pesme – *Klikbejt* i *Drama*. One na satiričan način govore o negativnim odlikama Jutjuba: manipulativnim naslovima, opscenoj leksici, zloupotrebi podrške pratilaca, podršci konzumerizmu, nepoštovanju tuđe privatnosti i sajber nasilju. Izvođači ovih pesama repuju u prvom licu i ne apostrofiraju u negativnom kontekstu nijednog konkretnog jutjuberu. Iako je namera ove kampanje bila potiskivanje sajber nasilja i govora mržnje, tok ove ideje otrgao se kontroli i otišao u suprotnost kada je Bogdan Ilić, na Jutjubu poznat kao Baka Prase, snimio video u kojem vređa učesnike kampanje i optužuje ih da su se zarad novca iz Nemačke okrenuli protiv svojih kolega jutjuberu. Iako Ilić ni u jednom stihu pesme, niti u elementu spota, nije direktno pomenut, on je kritike shvatio lično i burno je reagovao na njih. Reč je o jutjuberu sa najvećim brojem pratilaca u regionu, kojih je u decembru 2020. bilo 1.900.000, što je podatak koji svedoči ne samo o potencijalnoj vidljivosti njegovih sadržaja, već i o broju mladih koji su spremni da se u različitim okolnostima mobilizuju u onlajn sferi kako bi podržali svog idola ili napali njegove protivnike.

Nakon Ilićevih reakcija na pesmu „Drama“, jutjuberka Kika (Kristina Đurić), koja je u decembru 2020. imala 675.000 pratilaca, uputila je kritike na njegov račun, rekavši da „treba da ga bude sramota zbog sadržaja koji snima“ i da taj sadržaj „negativno utiče na decu“. Time je započela drama koja je trajala 18 dana. „Vrhunac je bio kada je u jednom od svojih videa ugostio članove grupe Levijatan, koja se deklarativno zalaže za prava životinja, a objektivno predstavljaju agresivno-desničarsku organizaciju čije su članovi bili i privođeni zbog svojih aktivnosti. Dakle jedna takva grupa je dobila priliku da se, na jutjub kanalu Bake Praseta – po direktnoj preporuci svog idola, obrati mladima“ (Grupa autora, 2020). U sklopu ove analize posmatrano je 12 Jutjub klipova u kojima su Bogdan Ilić (Baka Prase) i Kristina Đurić (Kika) razmenjivali optužbe i uvrede, a ispod svakog klipa posmatrano je i prvih 50 komentara prema kriterijumu „relevantnosti“.

6.1. Mreže distribucije

Nakon što je uz podršku DW akademije objavljena pesma „Drama“, Baka Prase je 2. oktobra 2019. objavio svoju reakciju na pesmu, i ta je reakcija do decembra 2020. prikupila 1.800.000 pregleda, a *drama* je završena pesmom (*distrekom*) kojom Baka Prase vređa jutjuberku Kiku, 20. oktobra 2019. Baka Prase je na klipovima u okviru ove drame prikupio oko 15.000.000 pregleda, od čega polovina pripada video-snimcima sa govornim sadržajem, a polovina pesmi *Je l' te nije blam*. Sa druge strane, Kika je u okviru *drame* objavila samo tri klipa, od kojih nijedan nije imao više od milion pregleda. Njen ukupni domet bio je oko 2.000.000.

Za razumevanje konteksta u kojem se formiraju Jutjub drame važno je skrenuti pažnju na to da se one ne odvijaju samo unutar klipova, već se prenose (1) na druge društvene mreže, preventivno Instagram i Tiktok, (2) u sekcije za komentare na Jutjubu, gde *fanovi* jednog jutjuberu vređaju suparničku stranu, kao i njene pristalice, (3) u sekciji za ocenu klipa, gde se masovnim negativnim ocenama (*dislajkovima*) napada suparnički sadržaj, (4) u mejnstrim medije, koji ovakve situacije često koriste kako bi sve jutjuberu prikazali kao nasilne, ali i čitavu generaciju mladih kao dekadentnu, (5) u realan život jutjuberu, budući da se onlajn uvrede i nasilje veoma lako mogu odslikati i na stvarnost.

6.2. Narativi

Iako se, površinski gledano, *drama* između Bake Praseta i Kike vodila na ličnom nivou, iznetim uvredama mogli su indirektno biti pogođeni pripadnici različitih osetljivih grupa. Tako su se u ovom korpusu našli mizogini i seksistički komentari, komentari kojima se vređa fizički izgled, neprimeren kontekst rasprave o osobama koje su obolele od raka, kao i etiketiranje *stranih plaćenika*, što je formulacija koja se dosad pojavljivala uglavnom kao sredstvo za targetiranje političkih neistomišljenika.

Ova Jutjub *drama* je, sasvim neočekivano, postala i rasprava o osobama obolelim od raka, što se može videti u hronološkom prikazu slučaja koji sledi. Obe strane su, nakon neprimerenog proširivanja rasprave na ovo polje, najavile da će novčanim sredstvima pomoći obolelima, ali se ovaj gest, ukoliko je ostvaren – osim kroz svoju nesporno pozitivnu praktičnu implikaciju – može tumačiti i kao kupovina simboličkog kapitala i pozitivnog imidža. U video-klipu od 17. oktobra Baka Prase suštinski poziva svoje pratioce da pregledima uvredljive pesme koju je najavio „plate“ donaciju za obolele, po sistemu *što više pregleda – to veća donacija*. Ipak, humanitarni element njegovog poziva ne može da prikrije činjenicu da je u osnovi reč o duboko nehumanom i nemoralnom činu, budući da tekst pesme *Je l' te nije blam* sadrži veliki broj uvreda na račun jutjuberke i njene majke, kao i da je primarni cilj te pesme bila mobilizacija dece, tj. maloletnika, protiv suparničke strane.

29. 9. 2019.	Objavljena je pesma „Drama“
2. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [16] pod naslovom „Ocenjivanje balkanskih pesama – Klikbejt: Drama“. Vređa učesnike spota, njihove godine i fizički izgled.
8. 10. 2019.	Jutjuberka Kika objavljuje klip [17] pod nazivom „Fuj“ u kojem poručuje Baki Prasetu da treba da ga bude sramota zbog sadržaja koji snima, jer se deca ugledaju na njega, pa zbog toga dolaze na njen kanal i vređaju je u komentarima i privatnim porukama.
8. 10. 2019.	Braka Prase objavljuje klip [18] pod naslovom „Kika ušla u dramu – sve nas isprozivala *fuj*“. Poručuje jutjuberki da su uvredljivi komentari koje dobija opravdani jer je sama davala povoda za njih, tako što se slikala u kupaćem kostimu. U više navrata je vređa, naziva je „malom glupačom“, „malom gnjidom“ i „malim gremlinom“, a vređa i publiku koja ga ne podržava, upućujući joj lascivne poruke.
9. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [19] pod naslovom „Drama v5.0 – Koliko su dobili para da nas isprozivaju – Kika exposed (dokazi)“ u kojem traži 100.000 lajkova kako bi objavio distrek (uvredljivu pesmu) o Kiki.
10. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [20] pod naslovom „Drama v5.1 – Kika okačila moju голу sliku – novi level poniženja“. U klipu navodi kako je Kika iz osвете na Instagramu objavila njegovu nugu (cenzurisano) fotografiju iz 2017. Najavio je da će zbog toga što je uradila „potpuno da je uništi“, i to sledećim distrekom. Ističe kako i on ima sliku na kojoj je ona bez majice, ali da je neće objaviti. Naziva jutjuberku „malom kučkom“, „malom glupačom“, „malom gadurom“, „malim đubretom koje izgleda kao jebeni krompir“. Iznosi niz uvreda na račun njenog fizičkog izgleda, navodeći kako je „ćelava ispod perike“, kao i da „ona sama zna šta je radila pa je zbog toga ćelava“. Ovim je otvorena nova tema koja će raspravu odvesti u drugom pravcu.
10. 10. 2019.	Kika objavljuje klip [21] pod naslovom „Nastavljamo“. Navodi da nema nage slike, da je „Bakin ego veći od njegovog IQ-a“, a povodom navoda o perici upitala je „Otkud znaš da možda ne idem na hemoterapiju?“
12. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [22] pod naslovom „Drama v5.3 – Kika laže da ima rak – zašto je stvarno ćelava“. Navodi da nije sasvim siguran da li je na nagoj fotografiji koju poseduje zaista Kika. Ipak, iznosi niz seksističkih i mizoginih komentara na njen račun, a njeno pitanje iz prethodnog klipa izvlači iz konteksta i prepričava ga kao izjavu, tj. potvrdu – da ide na hemoterapiju. Najavljuje kako Kika zaslužuje „sve najgore što će joj se dogoditi“.
16. 10. 2019.	Kika objavljuje klip [23] pod naslovom „Kraj Drame (Kika & Baka Prase) i žali se kako joj nakon Bakinih klipova veliki broj dece piše neprimerene komentare ispod slika na Instagramu. Ona u ovom klipu takođe govori i o rodnoj diskriminaciji.

17. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [24] pod naslovom „Drama v5.4 – K1TA je prešla svaku granicu! Sramota“. Talas uvreda koji je započeo vidi se već u samom naslovu (K1TA), dok je u klipu naziva „gnjidom“ i „odvratnim ljudskim bićem“, navodeći da je ne vređa zbog toga što je devojka, već zato što je „govno od čoveka“. Poziva pratioce da gledaju njegov distrek u što većem broju, jer će on – nakon rasprave o hemoterapiji s Kikom – uplatiti novac na račun obolelih od raka.
18. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [25] pod naslovom „Drama v5.5 – K1TA traži dečka – napušta balkansku scenu!“. Ponovo iznosi seksističke komentare i najavljuje da sutra izlazi distrek.
19. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje distrek [26] pod naslovom „Jel te nije blam“, koji počinje stihovima „Na insta bulja jel te nije blam? / Mala si fulja jel te nije blam?“, a nastavlja se u sličnom, uvredljivom tonu. Naziva je „ćelavim retardom“, „malim trolom“, poručuje da je za nju „most plavi“ i da je „spremna da odgovara za pare Nemcu“ (aluzija na DW akademiju) uz niz seksističkih uvreda.
20. 10. 2019.	Baka Prase objavljuje klip [27] pod naslovom „Ova drama je dostigla bolestan nivo – kraj“, i to nakon što je sa Kikom gostovao u Jutarnjem programu TV Prve, gde su oboje najavili da će uplatiti novac obolelima od raka. Navodi da je povređen jer su se mediji okrenuli protiv njega, izvukavši iz konteksta – kako navodi – da se on „sprda sa ljudima koji idu na hemoterapiju“.

Analizom 600 komentara, tj. prvih 50 prema „relevantnosti“ ispod svakog od 12 klipova, utvrđeno je da je dominantni narativni obrazac podrška svom jutjuberu, a da 13% komentara sadrži eksplicitne uvrede na račun suparničke strane. Takve uvrede se, potom, posredstvom generalizacije, često preslikavaju na čitavu jednu grupu, kao u komentaru u kojem fan Bake Praseta hvali njegove seksističke istupe rečima „Kralj si! Pogodak, ali ovo vrijedi za svaku trecu curuuu!!!! Trecuuuuuu! Svaku trecu!!!!“.

Ukupno je registrovano 49 uvredljivih komentara na račun Kike. Uočeno je da je veliki broj pratilaca Bake Praseta usvojio pogrdni nadimak (K1TA) jutjuberke, koji im je, kroz svoje klipove, sugerisao upravo Baka Prase. Njegovi pratioci ispisuju niz seksističkih komentara, nazivaju jutjuberku *prodanom dušom*, *ćelavom patkom*, *dnom dna* i *smrdušom*, što je propraćeno i pozivima Baki Prasetu da nastavi difamaciju (npr. „BAKO RRRRESIO SI GLUPU K1TU SUPER SI BRATE“, „Braavo bako prase snimi jedan video kako je vredjas do kože“). U šest slučajeva zabeleženi su pozivi na nasilje nad Kikom (npr. „tebe treba sibati svaki dan“ i „pregazi k1tu pošeom“), što upozorava na pomenutu mogućnost da se onlajn tortura prelje i na stvarni život, ne nužno kroz ostvarivanje ovih konkretnih pretnji, već kroz ideju da bi neko trebalo da bude zlostavljan i proganjan zbog toga što je na Jutjubu iskazao drugačije mišljenje.

KOMPARATIVNA ANALIZA

Ukoliko sagledamo četiri posmatrana slučaja – narrative o migrantima, opozicionim političarima, novinarima i mladima – uočićemo nekoliko značajnih zajedničkih karakteristika. Prva bi bila društveno-politički kontekst u kojem se vode rasprave o osjetljivim temama, a koji pogoduje širenju govora mržnje i ne sankcioniše ga, barem ne u dovoljnoj meri.

Druga zajednička karakteristika odnosi se na nameru da se inicijalni sadržaj, koji služi kao povod za raspirivanje netrpeljivosti, učini što vidljivijim. Strategije za takvo delovanje razlikuju se od slučaja do slučaja, spram medijske platforme i ciljne grupe. U lažnom tekstu o džamiji u Dučini viralnost je postignuta deljenjem sadržaja putem glomaznih antimigrantskih Fejsbuk stranica. U slučaju video-klipa Dragana Đilasa za povećanje vidljivosti narativa vladajućih struktura paralelno su korištena dva pristupa: veliki broj pojedinačnih reakcija predstavnika Srpske napredne stranke, od kojih je svako saopštenje na posmatranim portalima tretirano kao povod za posebnu objavu, kao i veliki broj Fejsbuk grupa kroz koje je dalje promovisan ovaj sadržaj. Treći slučaj – proglašavanje novinark Vanje Đurić za izdajnika i pozivanje na linč – takođe je kombinacija dva pristupa: (1) deljenja difamacije putem umreženih lokalnih portala i (2) povećavanja njihove vidljivosti putem provladinih i desničarskih Fejsbuk grupa. Naposletku, viralnost je najlakše obezbeđena u četvrtom slučaju, budući da su jutjuberi koji su učestvovali u *drami* imali razvijene baze fanova. U tom svetlu, najpopularniji regionalni jutjuber Baka Prase nije morao da ulaže posebne napore kako bi njegove uvredljive, seksističke poruke ostvarile višemilionsku gledanost.

Treća zajednička karakteristika odnosi se na homogenost povratnih reakcija, budući da se narativ iz osnovne forme prelijeva i na sekcije za komentare, gde je veoma teško pronaći drugačije mišljenje, tj. mišljenje koje se suprotstavlja većinskom. Do takvog stadijuma jednoobraznosti dolazi zbog nedostatka pluralizma mišljenja u javnom životu, ali i zbog unutrašnjih karakteristika društvenih mreža, formiranjem takozvanih *eho-komora* koje podstiču okupljanje istomišljenika i smanjuju izlaganje suprotnim stanovištima i vrednosnim obrascima.

Ukoliko među posmatranim slučajevima postoje neke krupne razlike, one se pre svega odnose na prirodu medijske platforme koja se koristi za širenje toksičnih narativa i govora mržnje. U pogledu odnosa ulaganja i koristi mnogo su prodomnije strategije koje se dominantno oslanjaju na društvene mreže. Difuzna strategija stranačkih saopštenja (slučaj 2) ili strategija diseminacije sadržaja putem umreženih lokalnih portala (slučaj 3) nisu izazvale mnogo interaktivnosti, budući da je uglavnom reč o objavama bez komentara i bez deljenja (šerovanja). Na konkretnom primeru, difamatorski tekst o Vanji Đurić, objavljen na „Prismotri“, nije primarno postao vidljiv zato što ga je preneo niz portala, već zato što su ga podelile mnoge desničarske Fejsbuk grupe. U tom svetlu, govor mržnje se najlakše širi kada se plasira putem platforme koja okuplja precizno određenu ciljnu grupu, čije je afinitete i reakcije lako predvideti. Takve su, primera radi, antimigrantske grupe, ali i fan-baze domaćih jutjuberu.

Među uvredljivim komentarima 16 ih se odnosilo na Baku Praseta, tj. na njegovo ponašanje (npr. „nisi normalan“, „Baka je gnjida“, „Jedna rec ga opisuje retard“), a u dva slučaja zabeležene su i pretnje. U jednom komentaru korisnik navodi da bi „pobio sve“ koji vređaju Kiku, dok drugi korisnik piše kako će Baka Prase i „tipovi“ poput njega „visiti na banderama“. Uočena su i četiri komentara u kojima se uvrede odnose na oba jutjuberu uključena u dramu, od čega je jedan komentar napisan u formi pesme (*Balkanski yutyuberi vole prdeti / Snimaju drame zbog glupe pare / To je sve kontent i to razumem / A baku i kitu mogu da pljunem*). Forma ove pesme, koja uvredama odgovara na uvrede, zapravo je načinjena po uzoru na uvredljive Jutjub pesme, odnosno distrekove, što pokazuje na koji način toksični narativi cirkulišu na ovoj platformi, od povoda do ishodišta i natrag.

6.3. Odgovori na govor mržnje

Kada je rasprava, na bizaran način, obuhvatila temu kancera, oba jutjuberu su najavila da će finansijski pomoći obolelima od raka. Ovo se može tumačiti kao svest aktera o tome da su prešli granice dozvoljenog i društveno prihvaćenog, ali i kao težnja da se rasprava pacifikuje i usmeri u humanitarnom pravcu. Međutim, taj momenat nije doveo do prestanka vređanja, ni u klipovima ni u komentarima, već je tema obolelih samo iznova zloupotrebljena radi sticanja pozitivnog publiciteta.

U komentarima ispod klipova može se u velikom broju primera uočiti kako pratioci ovih sadržaja priželjkuju nastavak i proširenje drame. Jedan od takvih komentara glasi „Ono kad vidis da video traje samo 8 minuta , a zelis barem 30 jer volis svadje i drame , a pogotovo kad se baka umesa“. Međutim, bilo je i onih korisnika koji su osuđivali ponašanje aktera, pre svega Bake Praseta. Jedan korisnik poručuje „Baka nisi posten vrjedas debele ljude ti nisi svejstan da imas debeli fanova !!“, a drugi „Pa jel ima ista jadrnije od ismijavanja fizickog izgleda“. Međutim, kao što je navedeno, komentari kojima se osuđuju uvrede i neprimereno ponašanje i sami su često uvredljivi, poput ovog: „bitno da pričaš ružno o svim curama..pravi si primjer ovim glupim balavcima koji te prate..zato nam ide društvo u k*rac...odgoj, vrh vrhova.. sere mi se od tebe više jebote, nisi popio svu pamet svijeta“. Tako se u ovoj onlajn zajednici, izdelfenoj na plemena, stvara *Circulus vitiosus* zbog kojeg uvreda postaje osnovno sredstvo razmene mišljenja i debate, pa i *kontranarativi* jesu *kontra* u vrednosnom smislu, ali se u pogledu forme oslanjaju na dominantne, toksične narrative.

PREVENTIVNI EX POST VIDOVI SUPROTSTAVLJANJA GOVORU MRŽNJE U SRBIJI

Modeli dobrih preventivnih praksi suprotstavljanja govoru mržnje u Srbiji predstavljeni su u publikaciji „Odgovor na govor mržnje na internetu: Predstavljanje dobrih praksi suprotstavljanja govoru mržnje na internetu u Sloveniji, Srbiji i Hrvatskoj“ (2020), koju su zajednički priredili Mirovni institut iz Ljubljane, Fakultet za društvene nauke iz Ljubljane, Centar za mirovne studije iz Zagreba i Novosadska novinarska škola (Grupa autora, 2020). U Srbiji su nevladine organizacije pokrenule čitav niz inicijativa koje se posredno ili neposredno bave suzbijanjem govora mržnje u onlajn prostoru. Beogradski centar za ljudska prava i Centar za nove medije Liber realizovali su projekat „Anonimna mržnja“, iz kojeg je proizašao „H8index“ kao baza verbalnog nasilja. Vredna je pomena i inicijativa „Virtuelno postaje stvarnost“, koju je pokrenula nevladina organizacija Libero. U sklopu projekta organizovane su edukacije za srednjoškolce širom Srbije usmerene na izgradnju znanja i veština za prevenciju i borbu protiv digitalnog nasilja, uključujući i govor mržnje u onlajn okruženju. Četvrta studija slučaja u okviru ovog istraživanja zasnovana je na Jutjub *drami* kao incidentu koji se, paradoksalno, desio kao odgovor na antihejt kampanju Dojče vele akademije. Naime, nakon što je objavljen spot za pesmu „Drama“, koja je – između ostalog – posvećena i problemu toksičnih narativa na Jutjubu, desio se bumerang-efekat, pa je pesma „Drama“ ostala u senci prave *drame* koja je usledila, a koja je bila obeležena izlivima seksističkih komentara, uvreda i pretnji.

Širenje govora mržnje daleko je lakše zaustaviti na portalima nego na društvenim mrežama, budući da na mrežama ne postoji mogućnost preventivne kontrole sadržaja. Fejsbuk grupe i stranice nastoje (makar deklarativno) da ovaj problem ublaže postavljanjem seta pravila za komentarisanje. Primera radi, čak i grupa „Pokret STOP naseljavanju migranata“, poznata po širenju dezinformacija, ksenofobije i govora mržnje, a koja okuplja više od 300.000 članova, ima pravilnik kojim se zabranjuje širenje „neproverenih glasina“, govora mržnje i psovki, pozivanje na linč i ubistva. Međutim, ta se pravila očigledno ne poštuju, a pitanje je i da li bi grupa administratora (k njih ima 12), čak i da ima dobru volju da nadzire rad grupe brišući neprimerene komentare i isključujući članove koji krše pravila, mogla da kontroliše bujicu sadržaja koje kreira tako velika zajednica.

Slična „uputstva za komentarisanje“ nalaze se i na tabloidnim portalima „Kurir“, „Informer“ i „Alo“. „Informer“ navodi da neće objavljivati „komentare koji sadrže govor mržnje, psovke i uvrede“ (Informer, N/D), a „Kurir“ napominje da je u komentarima „zabranjeno objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo“ (Kurir, N/D). Ova se načela, međutim, ne poštuju. U studijama slučaja obuhvaćenih ovom

analizom jedina vidljiva razlika između komentara na sajtovima i komentara na društvenim mrežama ogleda se u tome što na sajtovima ima manje poziva na linč i ubistva.

Problemom onlajn govora mržnje u Srbiji se bave i Savet za štampu (kroz redovan monitoring i reagovanja na predstavke građana), novinarska udruženja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i Zaštitnik građana. Prethodnih godina zabeleženi su i primeri da se slučajevi koji uključuju govor mržnje i poziv na linč razrešavaju pred sudom. Tako je portal VOICE, posredstvom Osnovnog suda u Novom Sadu saznao ko je vlasnik anonimnog portala „Istraga“, a postoji šansa da se na isti način razreši i slučaj s portalom „Prismotra“, koji targetira nevladine organizacije, novinare i političke neistomišljenike vlasti.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem obuhvaćene su četiri studije slučaja onlajn govora mržnje usmerenog protiv migranta, opozicije, novinara i mladih. Analizom tekstova, video-klipova i komentara, kao i distribucije ovih sadržaja, može se zaključiti da se govor mržnje nesmetano širi, čak i u svom najekstremnijem obliku, a da tome u velikoj meri pogoduje struktura društvenih mreža, koja omogućava anonimnost, brzinu, interakciju i mobilizaciju. Generatori govora mržnje ulažu velike napore u umrežavanje, kako bi njihova poruka bila što vidljivija. Tako nastaju specifični klasteri u vidu povezanih lokalnih portala, Fejsbuk stranica i grupa ili Jutjub kanala. Nisu svi klasteri jednako prodorni, a viralnost koju obezbeđuju u velikoj meri zavisi od homogenosti zajednice. To bi značilo da određeni sadržaj s govorom mržnje o migrantima može imati veći uticaj ako se plasira putem antimigrantske grupe od 300 članova, nego ako ga promovise stranica nejasne ciljne grupe i trivijalnog naziva s više desetina hiljada pratilaca. Da bi se govor mržnje rasplamsao na društvenim mrežama, potrebno je plasirati ga putem stranica i grupa koje imaju jak zajednički sentiment, tj. zajednički gnev – prema vlastima, opoziciji, migrantima, novinarima, ženama...

Ukoliko uporedimo sadržaj komentara na sajtovim a i društvenim mrežama, uočićemo jedno pravilo koje naizgled može delovati kao paradoks. Naime, na portalima, gde je lakše ostati anoniman, ima manje poziva na linč i ubistva nego na Fejsbuku, gde se ljudi mahom potpisuju imenom i prezimenom. To nas dovodi do dve pretpostavke: 1) da se komentari na portalima ipak moderiraju, s tim da administratori poštovanje pravila prate selektivno: dopuštaju govor mržnje i uvrede, ali ne odobravaju komentare s pozivima na linč i ubistva; 2) budući da određeni broj korisnika društvenih mreža ne preza od toga da javno, pod svojim imenom i prezimenom, upućuju pretnje, to bi značilo da (a) ne vide etički problem svog delovanja, (b) ne sagledavaju potencijalne praktične implikacije po metu svojih napada, ili (c) da nemaju nikakav strah od sankcija, internih (isključivanje iz grupe, gašenje naloga) ili eksternih, zakonskih. U korpusu komentara uočen je i jedan čiji autor navodi da „pazi šta piše“ jer je u protekle dve godine – kako kaže – „više bio u blokadi“ nego što je koristio profil. Ipak, nepoznato je koji je broj administratora i moderatora na raspolaganju Fejsbuku kada je reč o našem govornom području i koliko su njihova pravila za isključivanje / blokiranje naloga striktna.

Održavanje etičke higijene na društvenim mrežama može se postići i primenom krupnijih mera, odnosno brisanjem čitavih grupa i stranica koje promovišu neprimeren sadržaj. Tako je, primera radi, s jeseni 2020. Fejsbuk odlučio da ukloni sve QAnon stranice koje promovišu teorije zavere, dok je Tviter najavio da će brisati manipulativne tvitove o vakcinama. Slično strahovanje očigledno postoji i među stranicama koje šire govor mržnje, ksenofobiju i netrpeljivost. Tako je grupa „STOP naseljavanju migranata“ najavljivala mogućnost selidbe na mrežu Signal, a formirana je i rezervna stranica (stop.naseljavanju.migranata), na kojoj se navodi da ona osnovna, koja ima više od 300.000 članova, prima „veliki broj prijava za rasizam, širenje govora mržnje i slično“, zbog čega se može desiti da bude ugašena. Ipak, svakim vidom borbe protiv onlajn govora mržnje može se veoma lako izazvati bumerang-efekat. Cenzurisanim i blokiranim određenih sadržaja na društvenim mrežama može se među pripadnicima tih

zajednica tumačiti kao vid opresije i borbe protiv slobode govora, što se potom veoma lako nadovezuje na mitove o „dubokoj državi“, uticaju globalizacije na cenzurisane istine i tome slično. Uz to, četvrta studija slučaja u ovom istraživanju jasno pokazuje kako je jedna pozitivna ideja, orijentisana ka kreiranju kontrarnarativa i promovisanju tolerancije na Jutjubu, u velikom delu Jutjub zajednice doživljena kao akt izdaje.

Analizirane studije slučaja pokazuju kako za rasplamsavanje govora mržnje nije od presudnog značaja celina sadržaja (vesti, lažne vesti, video-klipa), već njegove ključne reči, koje treba da deluju kao eksplozivne asocijativne sugestije. Iz korpusa komentara može se zaključiti da mnogi korisnici nisu ni zainteresovani za celinu slučaja, već reaguju na *sugestiju* iz naslova ili slike – *sugestiju* da je neko izdajnik, lopov, silovatelj, strani plaćenik. Četiri posmatrane studije obuhvataju četiri različita slučaja, ali ih povezuje to što sve podrazumevaju političku i rodnu ravan. Bilo je podrazumevano da će politička ravan biti naglašena u drugom slučaju, posvećenom opoziciji, ali se ona javila i u toksičnim narativima o migrantima (uticaj vlasti na „islamizaciju Srbije“), o novinarki Vanji Đurić (odnos vlasti prema „autošoviniškim medijima“), pa i u Jutjub dramama (bliskost akterke sa vladajućom strankom, etiketa „stranog plaćenika“). Svi su ovi slučajevi, bez obzira na to da li su targetirani muškarci ili žene, sadržali i seksističke komentare. Uvrede su neretko mizogine čak i kada se upućuju muškarcima, jer se *žensko* nasuprot *mačo* i *muškom* javlja kao degradirajuća, slaba opcija, pa otud i etikete kao što su „babetina“, „pička“, „zla jetrva“ i sl.

Kontrarnarativi su u zabeleženom korpusu bili veoma retki, što se može objasniti homogenošću grupa i klastera koji raspiruju toksične narative i govor mržnje. Uz to, onaj ko izlaže drugačije mišljenje, ko se suprotstavlja dominantnom narativu unutar jedne onlajn zajednice, suštinski sam sebe izlaže riziku i uvredama, a potencijalno i sajber nasilju i progonu. Upravo zbog toga je, na različitim nivoima, potrebno pružiti podršku pojedincima i grupama koje nastoje da anarhični onlajn prostor učine pristojnijim, odgovornijim, demokratskijim i manje nasilnim.

PREPORUKE

Na osnovu rezultata ovog istraživanja, ali i šireg društvenog, političkog i tehnološkog konteksta koji utiče na nivo govora mržnje u onlajn sferi, moguće je uputiti sledeće preporuke:

1) Društvene mreže (Fejsbuk, Instagram, Tviter, Jutjub, Tiktok) moraju, spram velikog uticaja koji imaju, angažovati primeren broj administratora i saradnika sa našeg govornog područja. Softverskim rešenjima, osetljivim na određene lekseme, proces sankcionisanja govora mržnje može biti potpomognut, ali to ne može biti jedino rešenje, kako zbog prirode našeg jezika (veliki broj formi u kojima se, zbog deklinacija i konjugacija, javlja svaka leksema iz grupe promenljivih vrsta reči), tako i zbog činjenice da softverska rešenja još uvek ne mogu da osete i prepoznaju kontekst.

2) Svaki onlajn portal bi, u duhu dobre prakse, trebalo da u impresumu označi ime osobe koja je odgovorna za moderiranje komentara. Ta osoba treba dosledno da nadzire poštovanje pravila komentarisanja i da uklanja svaki oblik govora mržnje, kako bi predupredila njegovo dalje rasplamsavanje. Moderacija se, u tom pogledu, ne sme zadržati na uklanjanju komentara koji sadrže poziv na linč i ubistvo.

3) Administratori grupa i stranica na Fejsbuku suočeni su s velikim izazovom da pravovremeno reaguju na sve uvredljive komentare, pogotovo ako je reč o velikim zajednicama. Međutim, važno je da u opisu grupe predstave osnovna pravila komentarisanja i da, u meri u kojoj je to moguće, nadziru poštovanje tih pravila. Ukoliko utvrde da ih neki član zajednice kontinuirano krši, treba da ga opomenu ili odmah isključe. Takođe, treba ostaviti prostora članovima zajednice bez posebnog moderatorskog ili administratorskog statusa, da prijave liderima zajednice uvredljive sadržaje i govor mržnje, bez obzira na to ko je njime targetiran.

4) Osim aktera koji uređuju onlajn prostor, potrebno je osnažiti širu zajednicu da pomogne u borbi protiv onlajn govora mržnje. Obrazovne institucije i nevladine organizacije treba podržati u realizaciji programa medijske i informacione pismenosti; Službe za visokotehnološki kriminal treba dodatno senzibilisati za problem govora mržnje na internetu i nove forme u kojima se pojavljuju; Velike korporacije, koje kroz oglašavanje utiču na onlajn sferu, treba podstaći da deluju društveno odgovorno – ne kroz finansijsku podršku onima koji su najvidljiviji, već onima koji kreativni sadržaj oblikuju u skladu sa etičkim normama. Samo zajednički naponi svih ovih aktera mogu dovesti do zdravije onlajn atmosfere u Srbiji.

ENGLISH SUMMARY

The research aimed to identify: (1) hateful content and its types in new media forms in Serbia, (2) key hate speech generators, (3) diffusion dynamics of content, (4) widening of hate speech through comments and reactions from the audience, (5) possibilities for preventive and ex post actions against online hate speech. Following the proposed project methodology, we identified four target groups that are particularly exposed to online hate in Serbia: migrants, political opponents to the government, journalists and youth. By surveying the happenings in a given time frame (from June 2019 until June 2020), we additionally identified specific events that triggered a large number of hostile responses from online users against these targets:

TARGET GROUPS	EVENT / INCIDENT	ANALYZED CONTENT	MAIN NARRATIVES
Migrants	False news about the construction of a mosque in the village of Dučina (March 13-26, 2020)	Content and comments on the anti-migrant Facebook pages "Srpska čast", "Pravo na slobodu" and "Pokret STOP naseljavanju migranata"	Migrants will "Islamize" Serbia; Migrants are terrorists.
Political opponents to the government	A video of Dragan Đilas accusing supporters of the ruling party of harassing his children by broadcasting the message "Đilas, thief" from the loudspeaker (May 3-6, 2020)	Initial articles and comments on this case on the portals "Informer", "Kurir" and "Alo"; all shares and comments on Facebook pages.	Dragan Đilas is a liar; Dragan Đilas is a thief.
Journalists	Defamation of N1 journalist Vanja Đurić via the "Prismotra" portal, with the text "New N1 TV journalist made films against Serbia" (February 21-26, 2020)	Content and comments on the "Prismotra" portal and all networked local portals that transmitted the text; all shares and comments on Facebook pages.	Vanja Đurić is a traitor to Serbia, Vanja Đurić is a foreign mercenary.
Youth	YouTube "rant" between Bogdan Ilić (Baka Prase) and Kristina Đurić (Kika) (October 2-20, 2020).	YouTube videos of Baka Prase and Kika; the first 50 comments (option: most popular) below each video.	/ sexist insults and calls for cyber violence /

Hate speech generators put a lot of effort into networking to make their message as visible as possible. This creates specific clusters in the form of connected local portals, Facebook pages / groups or YouTube channels. Not all clusters are equally pervasive, and the virality they provide depends largely on how homogeneous the community is. A hate campaign is more successful if it is promoted through pages and groups whose members have a strong common sentiment, ie. common anger - towards the authorities, the opposition, migrants, journalists, women...

If we compare the content of comments on websites and social networks, we will notice that on the portals, where it is easier to remain anonymous, there are fewer calls for violence than on Facebook, where users mostly do not hide their identity. This leads us to two assumptions: 1) that comments on portals are moderated, selectively: the administrators allow hate speech and insults, but not calls for violence; 2) since a certain number of social network users do not hesitate to make threats publicly, it would mean that (a) they do not see the ethical problem of their actions, (b) they do not consider potential practical implications for their target, or (c) have no fear of sanctions, internal (exclusion from the group, account deletion) or external, legal. It is unknown how many administrators and moderators are available to Facebook when it comes to our speaking area and how strict their rules for opting out / blocking accounts are.

Maintaining ethical hygiene on social networks can also be achieved by applying larger measures, ie deleting entire groups and pages that promote inappropriate content. For example, in the fall of 2020, Facebook decided to remove all QAnon pages that promote conspiracy theories, while Twitter announced that it would delete manipulative tweets about vaccines. Similar fears apparently exist among sites that spread hate speech, xenophobia and intolerance. Thus, the group "STOP settlement of migrants" announced the possibility of moving to the Signal network, and an additional page was formed stating that the basic one, which has more than 300,000 members, receives "a large number of reports of racism and spreading hate speech", which can cause it to be shut down. However, any kind of fight against online hate speech can very easily cause a boomerang effect. The fourth case study within this research clearly shows how one positive idea, oriented towards creating counter-narratives and promoting tolerance on YouTube, was perceived by a large part of the YouTube community as an act of betrayal.

The analyzed case studies show that the whole content in its entirety (news, false news, videos) is not crucial for the incitement of hate speech, but its key words, which should act as explosive associative suggestions. From the sample of comments, it can be concluded that many users are not even interested in the whole case, but react to the suggestion from the title or the picture - the suggestion that someone is a traitor, thief, rapist, foreign mercenary.

Counter-narratives were very rare in the observed sample, which can be explained by the homogeneity of groups and clusters that incite toxic narratives and hate speech. In addition, someone who expresses a different opinion, who opposes the dominant narrative within an online community, is essentially exposing himself to risk and insults, and potentially cyber

violence. That is why, at different levels, it is necessary to provide support to individuals and groups that strive to make the online space in Serbia more decent, responsible, democratic and less violent.

At the end of the report, we present some suggestions for acting against hate speech in Serbia. Identified good practices are listed and briefly described, and recommendations for policy and other actions of various actors for limiting and countering hate speech are given.

LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA:

1. Grupa autora, „Odgovor na govor mržnje na internetu“, 2020, Novi Sad: Novosadska novinarska škola. Dostupno na: <https://www.novinarska-skola.org.rs/sr/wp-content/uploads/2020/10/Odgovor-na-govor-mr%C5%BEnje-na-internetu.pdf>
2. Ivanović, Z., & Čudan, A, „Govor mržnje, slučajevi migranata - analiza postojanja u srpskom diskursu“, 2019, Bezbednost, Beograd, 61(3), 120-139.
3. Janjić, S. & Šovanec, S, „Najava rata na naslovnim stranama srpskih tabloida“, 2018, CM: Communication and Media, 13(43), 49-67.
4. Krivični zakonik Republike Srbije, 2005. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>
5. Miljković, L. A., & Trnavac, D. M, „Razvoj kompetencija za demokratsko društvo u digitalnom dobu“, 2020, Baština, (51), 299-313.
6. Nikolić, P, „Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji“ (doktorska disertacija), 2018. Dostupno na: https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2018/07/Nikolic_Predrag_Disertacija_FPN.pdf
7. Pehar, D, „Genocid, govor mržnje i mir kao rat - od implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma do tvita o Srebrenici od 11. jula 2018“, 2019, Politeia, 9(18), 27-49.
8. Savet za štampu, „Kodeks novinara Srbije“, 2015. Dostupno na: <https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinara-srbije/>
9. Ustav Republike Srbije, 2006. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

OSTALE REFERENCE:

1. Ćuk, A, „Skupština postala Viber grupa za uvrede“, 4. decembar 2020. Dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/skupstina-postala-viber-grupa-za-uvrede/>
2. Dugalić, M, „Film Albanke su naše sestre izazvao buru i u Kraljevu“, 22. jun 2017. Dostupno na: <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/383503/Film-Albanke-su-nase-sestre-izazvao-buru-i-u-Kraljevu>
3. Informer, „Pravila korišćenja“ (N/D). Dostupno na: <https://informer.rs/pravila-koriscenja>
4. Kosanović, S, „Društvene mreže umesto botaničke bašte sagradile džamiju“, 25. april 2020. Dostupno na: <https://fakenews.rs/2020/04/25/drustvene-mreze-umesto-botanicke-baste-sagradile-dzamiju/>
5. Kurir, „Pravila komentarisanja“ (N/D). Dostupno na: <https://www.kurir.rs/pravila-komentarisanja>

6. N1, „U Nišu prekinuta projekcija filma Albanke su naše sestre“, 22. jun 2017. Dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a277925/U-Nisu-prekinuta-projekcija-filma-Albanke-su-nase-sestre.html>
7. NDNV, „Novinarke N1 izložene gebelsovskim napadima, nedozvoljivo ćutanje države“, 22. februar 2020. Dostupno na: <https://www.autonomija.info/ndnv-novinarke-n1-izlozene-gebelsovskim-napadima-nedozvoljivo-cutanje-drzave.html>
8. NUNS, „Baza napada na novinare“, 2020. Dostupno na: <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>
9. Radio 021, „Video – Poslanica iz Novog Sada targetirala N1 i Novu kao antisrpske medije i domaće izdajnike“, 2. decembar 2020. Dostupno na: <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/259967/VIDEO-Poslanica-iz-Novog-Sada-targetirala-N1-i-Novu-kao-antisrpske-medije-i-domace-izdajnike.html>
10. Šper, D, „Voice: Prismotra – ekstremno-desničarski portal koji se najviše voli u zemunskoj birtiji“, 16. decembar 2020. Dostupno na: <https://www.autonomija.info/voice-prismotra-ekstremno-desnicarski-portal-koji-se-najvise-voli-u-zemunskoj-birtiji.html>
11. Šper, D, „Voice: Vlasnik portala Prismotra koji proganja protivnike režima poslovni partner Lava Pajkića“, 27. avgust 2019. Dostupno na: <http://voice.org.rs/voice-vlasnik-portala-koji-proganja-protivnike-rezima-poslovni-partner-lava-pajkica/>

ANALIZIRANI SADRŽAJI

- [1] Anonimni autor, (Neimenovani video), Facebook, Srpska čast, 13. mart 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.facebook.com/watch/?v=576621039602189> [Pristup: decembar 2020].
- [2] Anonimni autor, „Važno upozorenje“, Facebook, Pravo na slobodu, 26. mart 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.facebook.com/PravoNaSlobodu/posts/1495408980640486> [Pristup: decembar 2020].
- [3] Kurir, „Dosta bre više, pretili ste Vučićevoj deci silovanjem i smrću, sad plaćete i glumite žrtve VIDEO“, Kurir, 4. maj 2020, [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3458083/dosta-bre-vise-pretili-ste-vucicevoj-deci-silovanjem-i-smrcu-sad-placete-i-glumite-zrtve-video> [Pristup: decembar 2020].
- [4] Kurir, „Stop radikalizaciji društva, dosta više pretnji i uvreda, oštro osuđujemo svaki vid nasilja“, Kurir, 5. maj 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3458415/stop-radikalizaciji-drustva-dosta-vise-pretnji-i-uvreda-ostro-osudjujemo-svaki-vid-nasilja> [Pristup: decembar 2020].

[5] Informer, „Malović: Pozivam sve članove SNS – snažno odgovorimo na Đilasove laži“, Informer, 5. maj 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://informer.rs/vesti/politika/515467/malovic-pozivam-sve-clanove-sns-snazno-odgovorimo-djilasove-lazi> [Pristup: decembar 2020].

[6] Informer, „(FOTO/VIDEO) KAKVA MONTAŽA, STRAŠNA MONTAŽA! Đilas kuka da njemu neko napada decu, a njegovi ljudi su organizovali najgoru kampanju protiv Vučića i njegove dece!“, Informer, 4. maj 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://informer.rs/vesti/politika/514995/foto-video-kakva-montaza-strasna-montaza-djilas-kuka-njemu-neko-napada-decu-njegovi-ljudi-organizovali-najgoru-kampanju-protiv-vucica-njegove-dece> [Pristup: decembar 2020].

[7] Alo, „LOŠA GLUMA DRAGANA ĐILASA Bavio se Vučićevom decom, slao demonstrante pred Vesićevu zgradu, a njegova porodica u strahu“, Alo, 4. maj 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/politika/dragan-dilas-vucic-goran-vesic-porodica/309032/vest> [Pristup: decembar 2020].

[8] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, Prismotra, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://prismotra.net/2020/02/21/nova-novinarka-televizije-n1-pravila-filmove-protiv-srbije/> [Pristup: decembar 2020].

[9] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, Tv Bečej, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://tvbecej.rs/index.php?c=vest&vestid=5016&slider=off&lg=sr> [Pristup: decembar 2020].

[10] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, RTV Pančevo, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <https://rtvpancevo.rs/2020/02/21/nova-novinarka-televizije-n1-pravila-filmove-protiv-srbije/> [Pristup: decembar 2020].

[11] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, RTV OK, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://www.rtvok.com/index.php/home/88-televizija/vesti/politika/4396-nova-novinarka-televizije-n1-pravila-filmove-protiv-srbije> [Pristup: decembar 2020].

[12] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, TV Novi Bečej, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://www.tvnovibecej.rs/index.php?c=vest&lg=sr&vestid=3249&slider=off> [Pristup: decembar 2020].

[13] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, TV Subotica, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://www.tvsubotica.com/index.php?c=vest&vestid=8128&slider=off> [Pristup: decembar 2020].

[14] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, Dunav televizija, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://dunavtelevizija.rs/2020/02/21/nova-novinarka-televizije-n1-pravila-filmove-protiv-srbije/> [Pristup: decembar 2020].

[15] Anonimni autor, „Nova novinarka televizije N1 pravila filmove protiv Srbije“, RTV Caribrod, 21. februar 2020. [Elektronski]. Dostupno na: <http://rtcaribrod.rs/sr/nova-novinarka-televizije-n1-pravila-filmove-protiv-srbije/> [Pristup: decembar 2020].

[16] Baka Prase, „OCENJIVANJE BALKANSKIH PESAMA - KLIKBEJT - DRAMA (OFFICIAL VIDEO)“, YouTube, 2. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=6t9ckmvaW0I> [Pristup: decembar 2020].

[17] K1KA, „FUJ.“, YouTube, 8. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=jPE4zkbRCN4> [Pristup: decembar 2020].

[18] Baka Prase, „K1KA UŠLA U DRAMU - SVE NAS ISPROZIVALA *FUJ.*“, YouTube, 8. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=5lBzj-xSgrE> [Pristup: decembar 2020].

[19] Baka Prase, „DRAMA v5.0 - KOLIKO SU DOBILI PARA DA NAS ISPROZIVAJU - K1KA EXPOSED (DOKAZI)“, YouTube, 9. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=9dRGQDDcNMI> [Pristup: decembar 2020].

[20] Baka Prase, „DRAMA v5.1 - K1KA OKAČILA MOJU GOLU SLIKU - NOVI LEVEL PONIŽENJA“, YouTube, 10. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=YHFdy_x4Nkk [Pristup: decembar 2020].

[21] K1KA, „NASTAVLJAMO!“, YouTube, 10. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=cELJ8BtWe18> [Pristup: decembar 2020].

[22] Baka Prase, „DRAMA v5.3 - K1KA LAŽE DA IMA RAK - ZAŠTO JE STVARNO ČELAVA“, YouTube, 12. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=P5SRQKo4TwE> [Pristup: decembar 2020].

[23] K1KA, „KRAJ DRAME (K1ka & Baka Prase)“, YouTube, 16. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=YxEDsTZ22wQ> [Pristup: decembar 2020].

[24] Baka Prase, „DRAMA v5.4 - K1TA JE PREŠLA SVAKU GRANICU! SRAMOTA!“, YouTube, 17. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=JsZ82my6LgW> [Pristup: decembar 2020].

[25] Baka Prase, „DRAMA v5.5 - K1TA TRAŽI DEČKA - NAPUŠTA BALKANSKU SCENU!“, YouTube, 18. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=XSVLcoyLSuQ> [Pristup: decembar 2020].

[26] Baka Prase, „JEL TE NIJE BLAM“, YouTube, 19. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=j42_gGyvAys [Pristup: decembar 2020].

[27] Baka Prase, „OVA DRAMA JE DOSTIGLA BOLESTAN NIVO - KRAJ.“, YouTube, 20. oktobar 2019. [Elektronski]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Ob93JmZrmws> [Pristup: decembar 2020].

ODG...VOR

GOVOR MRŽNJE NA PORTALIMA
I DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI

Uz finansijsku podršku Evropske unije.